

CET

CET – CLÀSSIC, Curs 2005-2006
ΑΝΘΡΩΠΟΛΟΓΙΑ (*Antropologia*)
Prof. Francesc Montaña.

“Creure en Déu és afirmar que la vida, el món i la seva història, tenen un sentit. Creure en Déu és escollir la llibertat com a basament suprem de la realitat. Creure en Déu és creure en l’home en el qual Déu habita.” (Garaudy, R.)

PROGRAMA DEL CURS:

A. **Definició.** En podríem donar moltes, però en l’assignatura que ens plantegem, l’Antropologia és la ciència que s’ocupa de l’origen, desenvolupament, concepció i estructura de “l’home” des de la perspectiva bíblica (revelació), teològica (reflexió) i cristiana (El Crist “Jesús-home” com a model d’home). En forma part de la Teologia Sistemàtica.

B. **Propòsit General, “Objectiu”:**

- ✓ Que l’alumne, al final del curs, sàpiga identificar els principals problemes i teories de l’Antropologia Bíblica, Teològica i Cristiana, i n’obtingui coneixement de les principals qüestions d’aquestes branques de la Teologia Sistemàtica.
- ✓ Tanmateix, que en tingui pautes de reflexió i anàlisi, fonamentats en la fe cristiana, vers l’enigma que suposa l’ésser humà a la llum de la Paraula i la revelació en el Crist.
- ✓ Que els alumnes s’endinsin en la reflexió dels problemes que ens planteja la societat del segle XXI: (Respecte per la Vida, Eutanàsia, Moral Social, Etc.).

C. **Criteris d’Avaluació:**

- a) Per obtenir reconeixement dels crèdits establerts per a aquesta assignatura, caldrà l’assistència presencial a les classes que, en el seu total (9 sessions) atorgaran el 80% de la nota.
- b) La presentació d’un treball de recerca d’un mínim de 6 fulls (DIN A-4) sota les normes estàndards de presentació dels treballs d’investigació, o un treball de reflexió personal de 4 fulls (DIN A-4) que atorgarà el 20% restant de la nota.

D. **Contingut temàtic (Proposta).**

Els continguts de l’assignatura seran els que es detallen en la planificació de les sessions establertes.

Cal començar, però, amb el reconeixement de les limitacions que, per qüestions de temps ens venen imposades. Nou sessions en un curs ens obliga a reduir l’espectre temàtic a nocions merament fonamentals: (ej. Doctrina), la qual cosa suposa un repte per a tots nosaltres (Alumnes / Professor). El Plantejament del curs te, doncs, un caire

acadèmic limitat, i no vol deixar de banda uns altres menys importants, l'ètic i el reflexiu.

PRIMERA SESSIÓ, 15 octubre 2005:

“Jo dic: “Què és l’home perquè te’n recordis, o el fill de l’home perquè te’n preocupis?” (Salm 8,4)

1.1 “Avaluació diagnòstica.”

1.2 “Introducció a la Matèria.”

Antropos = home / Logos = Paraula, com a “Discurs dotat de sentit.”

Antropos en contraposició a / Guiné.¹

Doctrina de l’home. *Està tot dit?* / L’avenç de les investigacions modernes.

A l’home se’l pot obrir per on es vulgui. Amb la cirurgia, la Biologia (podem catalogar inclòs la seqüència de l’ADN), la Neurocirurgia, etc., però continua essent un misteri.

- **¿Què puc saber? - a la que respon la Metafísica i la Teoria del Coneixement, per mètodes empírics.**
- **¿Què haig de fer? – a qui tracta de respondre la Ètica,**
- **¿Què em cap esperar? – (el futur, la vida ultratomba, etc.,) com a tema de la Religió.**
- **¿Què és l’ home? - a qui tracta de respondre l’Antropologia.**

Per això, l’Antropologia (des de la FE) es torna una qüestió ONTOLÒGICA.

Només l’home es fa aquesta pregunta.² Possiblement no té cap més remei que fer-se-la: és la *seva* pregunta. És la pregunta que l’acompanya en qualsevol circumstància de la seva vida. Tot el que fa se li torna en forma de pregunta.

Pregunta difícil. Impossibile de respondre de manera simple. L’home és una realitat polièdrica. Les respostes solen ser només satisfactòries en el context en que es fa la pregunta. Les respostes sempre ens deixaran insatisfets i sempre hi haurà noves preguntes i no podem fer desaparèixer del tot el nostre astorament davant aquesta realitat inabastable que és l’home.

Una de les raons per a aquesta dificultat és que només tenim una mostra per a estudi: nosaltres mateixos. No podem comparar i treure conclusions. Una altra raó és que ens

¹ En aquesta matèria no es pot pretendre un vocabulari políticament correcte. “Home” és el terme genèric per a humanitat derivat del grec “άνθρωπος”, ja que el seu femení és “γυνή” amb unes altres connotacions; per exemple “ginecologia” etc., i tot el què te a veure amb el món femení.

² L’*Homo sapiens* és l’única espècie que es fa preguntes sobre el seu origen. D’on venim? Com ha arribat tot a ser tal com és? És l’única espècie que es capaç d’alienar-se, d’observar-se a sí mateix com quelcom exterior, de mirar-se des de fora. És l’única espècie que es conscient de la seva individualitat, és l’única que es autoconscient, que sap que ara és, però que algun dia deixarà de ser. Aquesta és una qualitat que amb tota seguretat ja la tenia l’*Homo neandertalensis*, una “altra humanitat” que va conviure amb l’*Homo sapiens* a Europa fins ara uns 20.000 (entre 40.000 i 20.000 aprox.) i que després es va extingir.

preguntem sobre nosaltres mateixos. Som alhora interrogats i interrogadors. No ens podem estudiar des de fora. L'objectivitat és impossible. Qualsevol resposta ens implica a nosaltres com a individus.

L'home és, de fet, el misteri més gran per a l'home mateix. I segurament és necessari que sigui així. Si fóssim capaços de entrar fins al nostre interior més profund i arribar a comprendre'ns del tot, s'hauria acabat el misteri, però hauria deixat d'haver-hi vida. Seriem una cosa morta, com un automòbil del que coneixem tots els racons, sabem com muntar-lo i desmuntar-lo. No hi hauria preguntes, només respostes. No hi hauria futur, només passat, tot hauria quedat fixat. Potser és necessari que tota la nostra vida se'ns presenti com a pregunta, **com a possibilitat oberta cap al futur**. Potser és l'única manera de deixar espai per a la possibilitat creadora, per a la aparició de realitats noves.

Però també necessitem respostes, unes respostes que ens puguem creure. Potser ens cal viure en l'ambigüitat de la necessitat de conèixer-nos, però no del tot per no matar el misteri i deixar el futur obert. (*Parlarem més endavant del misteri de l'home*).

1.2.1 “Tipus d'Antropologies”:

- Adivinativa Forense;
 - Psicològica;
 - Criminal;
 - Social: (Albert Camús “La Peste”; Augusto Comte;)
 - Biològica,
 - Humanística;
 - (Interpersonal: Enmanuel Levinás i Martin Buber);
 - Política;
 - Científica: Darwin,
 - Filosòfica: Aristòtil, Plató, Agustí d'Hipona, *Kant, Nietzsche, Descartes, Marx*,³ Freud, Kierkegaard, E. Mounier, etc);
- {
- Bíblica;
 - Teològica;
 - Cristiana.

El discurs (logos) d'aquestes tres darreres formes d'acostar-se a l'antropologia, és sintetitzat per en Dídac Martínez amb un mot descriptiu força interessant: “**Antropologia TEOANTROPOCÓSMICA**”, doncs accepta la relació **Ell-Jo-Societat-Cosmos**. Dit d'una altra manera: **Déu-home** (Adam); **Home-Món** (animals, ambients, etc.)

Mes endavant, en la segona sessió, en veurem més a fons algunes d'elles.

1.2.2 “Fonts genèriques de l'Antropologia”

6 Aspectes de l'home que motiven la investigació:

- L'Home és un ésser digne d'admiració i meravella,
- La Frustració i la desil·lusió,
- La negativa i el vuit,

³ En cursiva , representants de l'anomenada filosofia de la sospita.

- La llibertat,
- La relació amb els demás i la resta – “creació”,
- La necessitat d’un significat global.

1.2.3 “Mètode de l’Antropologia”

Per a cercar respostes a les preguntes sobre la qüestió de l’home, l’antropologia ho fa mitjançant un mètode(s) que poden ser:

- Pel mite de la religió que diu que hi ha un Déu creador que va crear tot incloent-hi una parella de dóna origen a tot. Això esdevindrà una Antropologia Teològica.
- Per la metafísica (psicologia) que va pel camí de la raó, d’entitats abstractes. ¿Com es va originar l’home? Es planteja que hi ha un ésser “Hiperhumà” en el qual hi ha les idees, prototips que son perfectes, immutables i eterns; però l’home, en canvi, és imperfecte, mutable i temporal. Això és una Antropologia Filosòfica.
- Per la ciència: biologia, antropologia biològica, etnologia (raça), antropologia naturalista / evolucionista.

SEGONA SESSIÓ, 12 de novembre 2005:

“L’home és valor en sí mateix i fi en sí mateix perquè és imatge i semblança de Déu”
(Cortina, A.).

2.1 “El mot “Antropos / home”

El mot “*anthropos*” està enregistrat des del grec micènic. La seva etimologia és discutida. Probablement deriva de la paraula (ANER + OPH = ROSTRE DE L’HOME). D’aquí es deriva (*anthrópinos*, humà, que pertany a l’home).

En el grec profà, *ánthropos* designa allò que és oposat als animals i als deus. Té un sentit despectiu: “esclau”.

L’equivalent hebreu d’*ánthropos* és *’adam* com a terme específic en contraposició a Déu (1Sa. 15,29); i als animals (Gn. 1,26); “*aner*”, en tant en quant que no està definit per el sexe i en contraposició també amb “*gyné*” que en grec és dona. També cal recollir aquest altre mot: “*is*” = home (Gn. 2, 24) en contraposició a “*ishah*” = dona.

En les narracions del Gènesi 1,1ss; 2,4bss, l’home és la creatura més alta i sublim (Gn 1), com a final i culminació; (Gn. 2) com a centre de la creació. La seva essència humana és una vida participada (2, 7b) a semblança de Déu. Se’l considera digne de que Déu li parli i li confiï una missió (2, 16ss, 1,28). Per la desobediència serà sotmès a la mort: “*’adam*” en connexió amb “*’adamàh* = terra”; i no és tant sols una al·lusió ala seva condició de creat (2,7), també a la seva caducitat (3,19).

2.2 “L’home com a enigma”

Ho voldríem, però sens dubte, no som del tot transparents a nosaltres mateixos. Pot ser haurem de començar per aquí per a comprendre adequadament a l’home. L’home és un ésser en perpetua recerca de la seva humanitat; cosa que, per altra banda, no te res d’acadèmica. **És existencial**, i pot fer-nos por la possibilitat l’haver de dir algun dia ¿he passat de llarg? Aquesta qüestió cercar la pròpia identitat és com acostar-se al brocal d’un pou per tal de descobrir el sentit de la nostra vida. En aquesta pregunta sobre la nostra identitat, concorren molts factors:

- ✓ La ciència,
- ✓ L’afectivitat,
- ✓ L’art,
- ✓ La preocupació per els objectius,
- ✓ La religió,
- ✓ La vida individual i en societat,
- ✓ La tècnica, etc.

També algunes mediacions:

- ✓ La família,
- ✓ Els altres,
- ✓ Les Esglésies,
- ✓ El món,

- ✓ La natura,
- ✓ La acció, etc.

S'ha d'anar en compte, doncs, de no caure en els paranys dels límits que podem marcar-nos o que ens imposin des de l'exterior.

Desxifrar-nos, sovint ens porta pels camins de les tradicions rebudes, que ens han estat trameses.

Des de la perspectiva cristiana i bíblica, que a la fi i a la postra serà l'àmbit del nostre apropament a l'antropologia, haurem de tenir en compte tres paraules o conceptes claus i que estan en sinergia amb molts d'altres:

- ✓ **Racionalitat:** Te a veure amb la ciència, la professió, la veritat, la transmissió del saber, la tècnica, la formació...
- ✓ **Sentit:** Te a veure amb els valors, la comunicació, les preguntes, les respostes, la cultura...
- ✓ **Destí:** Te a veure amb les finalitats, la fe, Déu, religió, les grans preguntes, les referències, el compromís, l'Evangelí, la pregària, amb allò que és sagrat...

L'home és [Zoon logikón] “*animal racional*” i això justifica la nostra tasca de saber qui som, què som, a on anem, etc.

Amb tot, l'home no és tan sols racionalitat, també és enigma. “*No sé el que sóc, ni sóc el que sé*” (Àngel Silesius). Hi ha en nosaltres un límit en la comprensió que és constitutiu de la nostra humanitat, que sempre hi serà. Declarem, doncs, que l'enigma forma part de la nostra vida i serà imprescindible aprendre a conviure sempre amb les preguntes.

2.3 “**Ètapes de l'Antropologia**”

Segles enrera podia semblar fàcil respondre a la pregunta ¿Què és o Qui és l'home? De fet, Agustí d'Hipona ja es va plantejar aquestes preguntes. Durant segles l'home va creure que era el centre de l'univers, en tots els sentits⁴.

La era de la “**patrística**” va ser el temps de les grans formulacions teològiques que afectà, per descomptat a la doctrina de l'home.

Més endavant a “**l'escolàstica**”, el magisteri de l'església formulà noves preguntes i obtingué noves respostes; totes elles, però, amb un marcat tarannà filosòfic i alhora desmarcat de la ciència.

- Però, al segle XVI Copèrnic el treu del centre físic de l'univers. Avui sabem que la Terra és un planeta qualsevol que gira al voltant d'una estrella qualsevol que pertany a una galàxia qualsevol.
- Al segle XIX Darwin el treu del centre biològic. Tot i les moltes preguntes que encara queden per respondre, avui tenim clar que *L'Homo sapiens* és una

⁴ Com a exemple del que dèiem més amunt, el discurs que fem ara és un discurs fet des de (i que només té sentit en) la nostra cultura i des de la nostra història cultural.

espècie que ha aparegut molt recentment (100.000 anys) com a conseqüència de l'evolució biològica, en la qual les espècies es van succeir, i substituint, les unes a les altres.

- Les grans exploracions dels segles XVII-XIX el van treure del centre de la cultura. Hi havia moltes altres cultures, també humanes, que res tenien a veure amb la seva. Això ha d'haver funcionat en els dos sentits, per als occidentals i per als "nadius".
- Al segle XX, la psicologia i la neurofisiologia l'han començat a treure del centre del Jo com a idea egocèntrica. Fins i tot la conducta, els sentiments, està sotmesa a lleis naturals.

2.4 "Antropologies significatives"

2.4.1 Antropologia científica i cultural:

Analitza l'home en les seves dimensions biològiques i psicològiques, l'home com a producte d'una història genètica, i no com una creació específica.

Quan ens comparem amb les altres animals veiem que l'home és un animal molt especial. Des d'un punt de vista biològic és un animal immadur (neotènic). Les seves prestacions biològiques són molt limitades, en comparació amb altres. Aquestes limitacions es veuen compensades i superades per la seva única especialització: la intel·ligència simbòlica (el cervell; el neocòrtex). El cervell és un orgue molt costós i molt complex. Això ens obliga a néixer immadurs, sinó el cap no passaria pel conducte del part, i continuem a trets immadurs durant tota la vida. Per això tenim una infància tant perllongada, en comparació amb altres animals.

La resta d'animals es guien pels seus instints. Tenen impulsos naturals que els diuen que han de fer en cada situació concreta i determinada. Els que demostren algun grau d'intel·ligència hi fan de manera molt limitada comparada amb la de l'ésser humà. L'home no té aquesta seguretat i s'ha d'enfrontar contínuament a estímuls pels als quals no té resposta, ha d'anar construint aquesta resposta. També en això som com animals sense acabar. Una deficiència que anem suplint a base de construir cultura.⁵

L'home és un ésser sense especialització, ni biològica ni instintiva. La naturalesa ens ha deixat orfes, en gran part dels mecanismes de supervivència que tenen els altres animals. Però el revers d'aquesta mancança és la nostra capacitat creadora, la nostra gran plasticitat per adaptar-nos a les circumstàncies. Contínuament creem el nostre entorn i anem acumulant informació per via no-genètica, que podem transmetre a les generacions futures amb una rapidesa extraordinària. I la paraula, el símbol, el llenguatge tenen un paper fonamental en aquest procés.

Tot i això, és discutible l'afirmació que siguem la culminació de l'evolució, l'evolució no avança de manera rectilínia. El terme progrés no està acceptat en biologia. Un bacteri es pot considerar molt millor adaptat a la seva realitat que no pas un ésser humà. Biològicament parlant l'espècie humana es pot considerar una plaga que està destruint el planeta.

⁵ La cultura no és exclusiva tampoc de l'ésser humà. Alguns dels primats superiors, com ara els ximpanzés, també es transmeten entre ells coneixement per vies culturals, encara que sigui en un nivell molt inferior al de l'ésser humà. Es diu que el desenvolupament cultural d'un ximpanzé adult és equivalent al de un humà de 3 anys.

Però no es pot negar que l'ésser humà té alguna cosa especial. Entre un ésser humà i un bacteri hi ha una diferència evident. La història de l'evolució no podem deixar de llegir-la antropocèntricament.

L'home és una conseqüència més de l'evolució de les espècies, de la selecció natural (Darwin). Fins i tot el comportament (el jo interior) pot obeir a un mecanisme d'aquest tipus (Skinner). "El comportament és funció de les seves conseqüències." Sabent quins són els factors que governen el comportament es podria governar aquest comportament, actuant en el moment oportú sobre els factors oportuns. Coneixent els factors ambientals es podrien substituir conceptes com ara: caràcter, personalitat, sentiments... per coses molt més objectivables. L'home no és un cos amb una persona a dins, sinó que és persona. Això No implica, necessàriament, que l'home sigui un autòmat, ja que els estímuls ambientals són, en gran part, producte de l'home mateix. L'home es va fent a si mateix.

El sistema nerviós central (cervell) no té perquè obeir unes lleis diferents de la resta de l'univers.

Si el comportament obeeix a unes lleis deterministes, negar-les a priori és estúpid, el més assenyat és estudiar-les i posar-les al servei de l'home. Com s'ha fet amb les lleis de la física.

Podem dir que l'home és lliure, o podem estudiar fins a quin punt és lliure. Potser l'única manera de fer-lo lliure és conèixer com actuen les lleis que el governen.

Dualitat cos-ment. Fins i tot des del punt de vista materialista. Existeix una entitat anomenada ment, diferent del cos que es regeix per unes lleis diferents de les lleis de la natura? O unes lleis diferents, però deterministes? O unes lleis no deterministes? És l'home un robot? (psicològicament i cognitiva) o té algun grau de llibertat.

Home: suma de factors ambientals (ecosistema), genètics i culturals.

Les preguntes sobre l'home com a animal ens permeten reflexionar sobre la nostra situació respecte a la resta d'animals. Qualsevol pregunta sobre, què és l'home? feta en aquest context ha de trobar una resposta dins aquest context. Però l'home no es troba sempre a sí mateix preguntant-se sobre el seu lloc entre les criatures de la creació. No n'hi ha prou amb aquestes respostes.

2.4.2 Antropologia filosòfica i política:

Analitza l'home en les seves dimensions existencials (individu, societat, transcendència), i l'entén d'alguna d'aquestes tres formes:

- **Individualista:** Jo primer i després la societat (Nietzsche)
- **Col·lectivista:** La Societat és primer i després l'individu. (Marx)
- **Personalista:** La relació és la de Jo – Tu (M. Buber)

Tots aquest conceptes deixen l'home sense base existencial i l'aboca a un vertigen angoixós.

L'home viu en famílies, clans, tribus, pobles, nacions. S'identifica amb un d'aquests grups i no amb els altres⁶. Moltes societats primitives s'identifiquen a ells com a *els homes*, mentre que els altres clans o pobles no mereixen aquesta denominació. Això és un fenomen bàsicament de les societats primitives, però que es perllonga al llarg de tots els temps amb formes diverses. Els aborígens americans o australians van trigar a ser considerats com a *persones*, i avui encara menystenim els altres a través de denominacions pejoratives: *morenos*, *xarnegos*, *mariques*, *mitjoshomes*, etc.

L'home ha identificat allò que és positiu: nació, cultura, pàtria amb ell i projecta tot allò que es negatiu en l'altre: el bàrbar, l'estranger. Aquest etnocentrisme primitiu tenia part dels seus orígens en la manca de paraules per denominar la humanitat. La noció d'una naturalesa comuna a tots els homes sorgeix a Grècia, amb els sofistes, cap al S V abans de Crist.⁷ Amb l'stoa romana (l'escola filosòfica gnòstica) arriba el concepte d'humanitat com a característica natural de l'home. La contraposició ja no és entre romà o bàrbar, sinó entre humà i inhumà. Això va lligat a la superació dels politeïsmes primitius per un panteïsmes de la naturalesa humana comuna, d'origen diví (els romans assimilaven els deus dels pobles veïns als seus propis déus).

Amb el cristianisme sorgeix una altra visió de la humanitat. Com que Déu és creador i jutge de tots els homes, tots els pobles es fusionen en una història única i universal. Tots els homes comparteixen ara un horitzó comú. D'aquesta concepció neixen més tard els ideals de la il·lustració, les constitucions i les declaracions dels drets dels homes. Aleshores l'antropologia pot dedicar-se a estudiar les cultures (antropologia etnològica), a descriure-les amb la intenció d'entendre-les. L'home s'identifica amb les seves gairebé infinites cares, i relativitza la seva pròpia, la seva cultura. Les normes i els valors deixen de ser absolutes. També pot dedicar-se a cercar i fomentar una humanitat ideal, a la recerca de la condició humana. Totes les cultures poden ser enteses com a fragments i camins cap a una humanitat amagada en el futur. L'home tal com es manifesta en els cultures és històric, però el germen de la humanitat és etern. L'home aprèn a conèixer-se a sí mateix mitjançant la trobada amb altres homes. Això s'expressa avui en dia en termes com ara multiculturalitat, mestissatge.

Però l'home tampoc no es troba sempre a sí mateix preguntant-se sobre el seu lloc entre els altres homes. No n'hi ha prou amb aquestes respostes.

2.4.3 Antropologia religiosa

Quan l'home es compara a ell mateix amb la divinitat sorgeixen les antropologies religioses que s'expressen a través de la teologia i la metafísica.

⁶ Encara que aquesta és una característica bàsicament humana, també es troba de manera més o menys desenvolupada en altres espècies. Entre els ximpanzés també hi ha pautes de conducta que podem considerar com a signes de socialització; per exemple les adquisicions tecnològiques es transmeten per via cultural (no genèrica) i són diferents d'un grup familiar a un altres. Entre els bonobos (l'espècie de ximpanzés, de les dues que hi ha, més propera a nosaltres) sembla ben establert que la sexualitat va lligada al contracte social.

⁷ A l'Antic Testament Adam, és el primer home, no el primer israelita. Adam significa precisament home. La creació de l'home pertany a l'escrit sacerdotal de finals del segle VI i començament del V. Aquest home comparteix el món amb altres criatures, com mostra la història de Cain.

L'home se sap mortal, es compara amb la divinitat i es veu diferent, sap que hi ha diferència⁸. El Salm 8 és una expressió d'aquest sentiment. Els grans temples de l'antiguitat i els actuals estan pensats per posar de manifest aquesta realitat. La grandiositat del lloc, els ritus, els símbols li recorden aquesta seva condició d'inferioritat.⁹ La litúrgia vol ser una manifestació de la grandesa inabastable de Déu; que ha servit tant per a la lloança a la divinitat com per al domini del poble per part d'unes èlits dominants.

La paraula home podria precedir del llatí *humus* (terra) i al Gènesis l'home es tret de la terra. Al capítol 1 del Gènesis l'home és el cim de la creació (és un relat antropocèntric), però al capítol 2 l'home és un més en igualtat amb la resta de les criatures. Aquesta vinculació s'expressa de manera gràfica amb la utilització dels termes *adam* (home) i *adamá* (terra). Tot i això aquest cos no es converteix en un "ésser viu" fins que no rep l'alè de la divinitat. Tornarem sobre aquest tema en una altra sessió. Avui en dia la paraula humanitat ens parla de la superioritat de l'home respecte de la naturalesa, però fins a l'Edat mitjana aquest terme servia per remarcar la seva petitesa, les seves mancances davant Déu.

La resposta religiosa (no únicament cristiana) davant la pregunta: Què és l'home? és una resposta plena de fracassos i decepcions. És una història de sofriments. És la constatació de les pròpies mancances, de no poder arribar allà on se li demana. Davant la totalitat i la fidelitat de Déu, l'home se sent parcial i infidel, Salm 62, 9, Salm 116, Salm 89, 46-48, Salm 90, 5-6. No són solament les mancances sinó tot el sentit de la seva vida el que entra en qüestió (Salm 8, 4). Sap que Déu la fet superior a les altres criatures "tot ho has posat sota els seus peus", però en considerar-se a si mateix s'experimenta com un fracàs: "home de llavis impurs en mig d'un poble d'homes impurs" diu Isaïes. Davant les exigències de Déu, només té excuses "la dona que m'has donat", "soc jo el guardià del meu germà?".

Aquest exemples estan presos de l'antropologia de l'AT, però es podrien estendre a qualsevol altra religió. L'antropologia de l'AT. és una antropologia pre-cristiana i, per tant, comparteix amb moltes altres religions aquest sentiment de manca. Les religions no poden tampoc respondre de manera absoluta a la pregunta sobre Què és l'home?. El que fan es posar-lo en qüestió davant la presència de Déu: Què és l'home, davant la teva presència, oh Déu? Les religions no tenen respostes, només preguntes.

L'única esperança és que aquesta manca de respostes tenen la seva resposta en la intimitat de Déu "coneixeré com he estat conegut" deia Sant Pau (1Co 13, 12). Només trobem la nostra tranquil·litat en la tranquil·litat de Déu. L'home es busca i no es troba; viu la seva vida, però no la pot abastar totalment en aquesta condició de mort. Les antropologies de tota mena: científiques, culturals, religioses no son capaces de satisfer

⁸ Segons sembla els primers homínids a tenir autoconsciència, a ser conscients de la seva pròpia mortalitat, varen ser els neanderthals, els primers que va enterrar els seus morts, fa uns 100.000 anys. Els ritus funeraris són una mostra clara del sentiment de transcendència. Darrerament hi ha qui situa la compassió, la cura dels malats, que podria ser un estat embrionari de la transcendència, en l'homo erectus (Dmasi, Geòrgia, fa 1.700.000 anys).

El sentiment de transcendència sembla ser, per tant, molt antic, molt anterior a l'*Homo sapiens*. Sembla per tant, connatural a la nostra naturalesa. Ens podríem preguntar: disminueix amb l'avenç de la raó, com sembla, o simplement canvia la seva formulació? ¿No serà que la sensació de petitesa davant la natura, la ignorància sobre el per què de les coses, no són una base adequada sobre la qual edificar aquest sentiment?

⁹ Al temple d'Apol·lo a Delfos hi havia la inscripció "Coneix-te a tu mateix" per recordar al visitant que ell era humà i no diví. Els generals romans quan entraven victoriosos a Roma, tenien un criat que els anava recordant a l'orella "Recorda que ets mortal".

tots els interrogants de l'home sobre sí mateix. Viu en perpetua insatisfacció. Només la irrupció de Déu a la seva vida pot donar-li tranquil·litat. Però en cap cas, això no dóna resposta satisfactòria a la pregunta inicial: Què és l'home?

2.4.4 Antropologia cristiana.

La resposta cristiana a la pregunta sobre “qui és l'home” no és una resposta que posi a l'home davant d'un mirall on es vegi a sí mateix, o una resposta que el compari amb els altres homes o amb la resta de criatures de la creació. És una resposta que no li diu allò que és sinó allò que està cridat a ser. De fet se li proposa una tasca impossible.

Al Gènesis (1, 26-27) l'home és creat a imatge de Déu. Aquí la paraula clau és “çélem” (imatge) que significa allò que és igual a l'original, que s'hi assembla al màxim possible, i que en algunes situacions pot suplantar l'original amb finalitats màgiques o idolàtriques (1 Sam 6,5; Num 33,52; 2 Re 11,18). Una imatge de Déu que els homes es transmeten dels uns als altres (Gn 5,3). En això s'assembla a altres tradicions religiosoculturals de l'antiguitat on els deus creaven determinats homes a la seva imatge, o on el Faraó era “imatge viva de Déu a la Terra”. Però se'n diferencia per què aquesta imatge no correspon a un sol individu (o a uns pocs herois) sinó a tota la humanitat.

A l'Antic Testament aquesta imatge no es redueix només al pla espiritual, com han volgut fer algunes interpretacions reduccionistes, sinó a tot l'ésser humà: cos i esperit. L'home és semblant a Déu per què és un ésser moral, per què té “personalitat”, per què pot emetre judicis, però no solament per això. A l'AT no hi ha cap dualisme entre cos i ànima: l'home és semblant a Déu en la seva totalitat. El Salm 8 compara l'home amb els elohim (els àngels) i aquesta comparació inclou també aspectes corporals. Alguns erudits opinen que a Gn 1,26, amb la utilització del “nosaltres” Déu amaga la seva imatge darrera els àngels, de manera que la semblança dels homes amb Déu no es referiria directament a Jahvé sinó als éssers espirituals que conviuen amb ell.

Però el passatge del Gènesis no fa l'èmfasi en què consisteix aquesta semblança de l'home amb Déu, sinó amb el per què d'aquesta semblança, en el seu propòsit. Parla de la missió de l'home a la Terra. Aquesta missió és dominar la Terra i tot el que en ella hi ha; especialment els animals. És per a això que s'ha donat a l'home el privilegi de ser semblant a Déu. Ha d'exercir domini sobre la naturalesa, per delegació divina. Déu ha posat l'home a la terra com a símbol de la seva sobirania, de la seva majestat. De manera semblant a com els grans senyors de la Terra aixequen estàtues amb la seva imatge com a símbol del seu domini.

Aquesta és una tasca impossible per a l'home, que no pot experimentar altra cosa que la seva incapacitat per dur-la a terme. Fins i tot quan aquesta tasca en concreta en demandes concretes: Ex 3,11; Jer 1,6. La resposta a aquestes pors passa sempre per “jo seré amb tu” (Ex 3, 12; Jos 1,5; Jer 1,8). Quan l'home es pregunta què, o qui, soc jo, Déu li respon “jo seré amb tu”. L'home en la seva plenitud, la imatge de Déu a la Terra, es troba allà on Déu hi és present. L'home es troba allà on hi ha l'Emmanuel (Déu amb nosaltres).

D'aquesta manera la resposta a la pregunta és una obertura cap a la història, una nova perspectiva. Un oblidar-se d'ell mateix, de les seves imatges, de les seves mancances i marxar amb confiança cap al futur, cap als perills, i cap a les seguretats de Déu. Un Déu

que sap que està disposat a ser un amb ell i a anar davant seu superant totes les dificultats.

Al NT la pregunta sobre qui és l'home té una sola resposta. Jesús de Natzarè. D'això en parlarem a la vuitena sessió.

TERCERA SESSIÓ, 17 de desembre 2005:

“Sólo la esperanza que sobrevive frente al enigma y se afirma descifrándolo es la que llena la conciencia y la informa, la que rescata también a la conciencia de su enemistad con la vida, transformando su fría claridad en luz viviente”

(Zambrano, M.).

3.1 “Diàleg Teologia / Antropologia”

La teologia no es pot reduir a l’antropologia, doncs cauria en el “reduccionisme” teològic, faltaria a la tasca que li ha estat assignada com a pròpia i que apunta a Déu com a discurs propi. Però també passaria el mateix respecte a l’home, doncs oblidant-se de Déu al parlar de l’home, l’antropologia teològica no oferiria a l’home el discurs de transcendència que necessita i al que te dret.

El discurs que la teologia dóna respecte a l’home li és propi i insubstituïble, ja que cap altre ciència pot plantejar-se la qüestió des de la mateixa perspectiva. **És doncs un discurs específic.** Un discurs què, per altra banda, aportarà trets singulars i inalienables.

Dos arguments per a defensar aquest postulat:

Primer argument: És evident que la teologia parla de l’home. La primera mediació que constatem en el discurs teològic és l’home, la imatge de Déu per excel·lència. “Qui m’ha vist a mi a vist al Pare” fou les paraules del Jesús històric, l’Emmanuel, la revelació definitiva de Déu precisament en forma humana. El primer que trobem en el camí vers a Déu és l’home, doncs es situa en un lloc específic: “la de l’home que parla de Déu”; sabent que aquesta és una situació precedida per “l’home que li parla a Déu”, més primitiva.

La mateixa paraula “Déu” existeix perquè és pronunciada per un home!

Segon argument: La teologia vista com un discurs vers la revelació de Déu a l’home, deixa clar que **Déu te quelcom a dir a l’home i sobre l’home**, la seva criatura.

No podem oblidar que la teologia és, **abans que res, cristologia**, i com a tal, és donada per “Déu – home” als homes.

3.2 “De quin HOME parlem?”

De la mateixa manera que qualsevol altre disciplina científica, la teologia antropològica dedica una àmplia secció a parlar de l’home. L’interessa “tot” l’home en totes les seves dimensions.

Farem esment de tres classes de discursos de l’Antropologia teològica, en referència a les tipologies d’homes que es distingeixen en l’afer teològic.

El primer tipus d’home que parla de Déu és **l’home religiós**. És l’home que es localitza en les religions anomenades “primitives”, és aquell home *que-li-parla-a-Déu*,

no tant l'home *que-parla-de-Déu*. És el tipus d'home que, de forma reflexa, no crítica, no premeditada, es relaciona amb la divinitat; sense cap mena de llei reguladora de la seva comunicació (Adam i Eva; el sacrifici de Caïn i Abel; Enoc, que caminava amb Déu; etc.). És un home carregat de mites i de ritus, sense que tingui una percepció clara de la divinitat amb la què es relaciona. **És l'home "mític"**, malgrat que també podem afirmar que té un discurs autèntic vers Déu; de fet, podríem dir que aquest és el lloc natal del discurs envers Déu.¹⁰

El segon tipus d'home que parla de Déu és el **filòsof**. En la nostra cultura occidental és un fet, a partir de Sòcrates i Plató, que l'home parla de la divinitat en el seu discurs de la raó. Aquest discurs existeix i té tot el seu dret a fer-se sentir. Aquí, doncs, el teòleg es troba amb **l'home "lògic"**.

El tercer tipus d'home que parla de Déu és **l'home creient**. Aquí el creient és l'home que gaudeix d'una actitud (ethos). La fe és una manera de ser i d'actuar que es fonamenta i guia per un "model" de comportament que prové de Déu.

Creure és adoptar una actitud, "comprometre's en un camí". És l'home d'acció, doncs manifesta que vol que alguna cosa es produeixi en la seva vida.

És també un home d'adhesió, una adhesió a Déu. És un home que creu en Déu i confia en Ell, establint-se una relació en la que el creient es troba implicat amb tot el seu ésser.

I és també un home de coneixement. És un home visitat per la "Paraula – Revelada". És el que nosaltres auto denominem **l'home creient: l'home "ètic- cristià."**

L'antropologia, doncs, es troba davant de tres tipus d'homes i no pot prescindir-ne de cap dels tres en el seu discurs teològic, si vol que sigui una aproximació completa. Però alhora es troba amb un problema, i és què davant l'amplitud d'una tasca d'aquesta envergadura i la multiplicitat d'especialitzacions a les que li caldria recórrer, se li fa patent "que haurà de triar", sabent que al fer-ho, mutilarà el seu discurs.

Haurà de triar be, o al menys justificar la seva elecció. Nosaltres ho farem a favor del tercer tipus per raons obvies.

¹⁰ La prehistòria dels capítols 1-12 del Gènesi és aclaridora al respecte, així com d'altres relats veterotestamentaris i textos mítics aliens a la literatura bíblica.

QUARTA SESSIÓ, 14 gener 2006:

“La natura té coses meravelloses per mostrar-nos que és la imatge de Déu, però té defectes per recordar-nos que és només la imatge”. (Pascal)

“L’HOME en el món A”

“Els RELATS no son informes científics”

4.1 “El Relat d’Adam”, El Relat més antic? (Gen. 2, 4b-25)

Concepte “mite”. Codi del llenguatge que interpreta realitats o llegendes. Està propiciat, en el nostre cas, per l’existència de tradicions orals que es posen per escrit.

Gen. 1 és més aviat una cosmogonia, que finalitza amb la creació de l’home el sisè dia de l’activitat creadora de Déu, essent el resultat “Adam i Adamà” sinònim d’humanitat. (P)

Gen. 2 te una visió més antropològica. (J)

4a-b: Una divisió errònia?

El verset 4 pertany íntegrament a la tradició P.

Dos mites: Mite central: 2, 5-17 “Creació de l’home”
 Mite subsidiari: 2, 18-24 “Creació de la dona”
 Amb dos sutures redaccionals: (vv. 4 i 25)

Aquests dos mites estan orientats als episodis que seguiran del capítol 3 “la caiguda”

La seqüència del mite central (2, 5-17), (que difereix de Gen. 1):

La carència de vegetació (5a)

L’absència de l’èsser humà llaurador de la terra (5b) i administrador de l’aigua (6)

La modelació de l’èsser humà prenent com a base la terra de conreu, vivificat amb l’alè diví (7)

Plantació de JHWH d’un hàbitat adequat amb plantes i aigua fluvial (1-14), (no hi ha pluja).

Col·locació de l’èsser humà en aquest lloc per a llaurar la terra i guardar-la (15) amb l’ordre de menjar de tots els arbres (16)

El mite subsidiari: (tres breus sub-mites)

- ✓ L’aparició dels animals (19-20)
- ✓ La “construcció” de la dona, pròpiament dita (21-23)
- ✓ L’origen del matrimoni (24)

4.1.2 El problema de la fórmula de l'origen (v.7).

La pols i la terrissa com a elements de creació – modelació.

“Llavors el Déu Etern va formar l'home **amb** la pols del terreny i li insuflà a les narius un alè de vida, i l'home esdevingué un ésser vivent.”

“Llavors el Déu Etern va formar l'home **com** la pols del terreny i li insuflà a les narius un alè de vida, i l'home esdevingué un ésser vivent.”

Les traduccions “tradicional” carregades d'interpretacions, inclòs Luter hi va col·laborar-hi, ha influenciat en la comprensió del text al llarg de mots segles.

La versió correcta de l'hebreu (i dels LXX) que son les més antigues, no recullen la partícula “amb” com a acusatiu de material. El tancament del mite (3, 19b): “*menjaràs el pa amb la suor del teu front fins que tornis a la terra, que és d'on vas ser tret; perquè ets pols, i a (la) pols tornaràs.*” (en hebreu sense l'article definit).

La pols no és “un lloc al que es torna” sinó un símbol de la condició mortal dels humans. La desintegració del cos esdevé pols i el she'ol és un lloc representat simbòlicament com a polseguera.

A més a més, la expressió verbal “fins que tornis” té el matis de: “et convertiràs”.

La pols, doncs, no és la matèria amb què està format l'home, sinó la seva “essència”.

4.1.3 El propòsit de la creació de l'home: “El treball”.

És eminentment instrumental. Aquest fet concorda amb d'altres mites extra-bíblics.

4.1.4 “L'edificació” de la dona.

L'ajuda idònia corresponent per a “Adam” (Lit. Front a front) no ha estat trobada en els animals, i especialment en aquest context Javista en què l'home és un camperol, llaurador de la terra. Notem que no es demana una **servidora** sinó **ajuda** (‘ezer).

Però és més!

Una lectura coherent dels manuscrits més fiables ens parla d'una acció concreta de Déu: “**va dividir a l'Adam originari en dos parts iguals, però al mateix temps diferents, simètricament diferents**”

Una costella és os però no carn.

L'expressió d'Adam: “ahora en castellà” o “aquesta sí en català” del (v. 23): “*Llavors l'home digué: “Aquesta sí que és os dels meus ossos i carn de la meva carn. Aquesta s'anomenarà ‘dona’, perquè ha estat presa de l'home.*”

Els mots “dona i home” es corresponen a “ishsa i ish” = esposa i espòs.

El final d’aquest mite és espectacular (V. 24). “Per això l’home deixarà el pare i la mare i s’unirà a la seva muller i seran una sola carn.”

4.2 “Mites creacionistes”

Cosmogonies: Hi ha molts: Andines Escandinaves, Asteques, Xineses, Tibetanes, Gregues, Romanes, Aborígens australians, Asturians.

Enuma Elish.¹¹ (A dalt – En lo alto)

4.3 “Teories vers l’origen de l’home”

4.3.1 Generació Espontània.

4.3.2 Desenvolupament Gradual. (Evolució)

Des d’una mena de brou primigeni, les modificacions moleculars aniran donant pas a diferents “tipus” de vida, que aniran sobrevivint per la selecció natural, on el més capacitat serà qui tingui més èxit.

Punt de vista ateu.

Punt de vista creient “evolució teista”.

4.3.3 Bíblica.

Tradicional / literalista, obviant les aportacions científiques a qui sovint menysprea com a contraries.

¹¹ La versió sacerdotal de la llegenda de la creació en el Gènesis 1, té una sèrie d’afinitats amb la llegenda Babilònica i/o mesopotàmica del Enuma Elish, un poema d’unes mil línies que fou trobat en les ruïnes de la ciutat de Nínive, al nord d’Iraq. Aquest poema data del 2000 a 2600 A.C., molt abans que qualsevol de les versions de la llegenda de la creació del Gèn.

L’Enuma Elish explica com el Déu Marduk creà l’Univers en varies etapes. Primer, emanà llum dels deus Babilònics per a il·luminar el seu treball. Després, Marduk creà el firmament, un dur i clar "sostre" que es sosté per sobre del cel. Després, Marduk creà la Terra aixuta, per sota del firmament, i després creà les llums del cels. Finalment, Marduk creà als humans, i en el dia final els déus descansaren i celebraren.

L’ordre de la narrativa en el Gènesis sustenta signes inequívocs de la influència del Enuma Elish.

Paralelismes es troben també entre el Gènesis i la llegenda èpica Babilònica de Gilgamesh, escrita al voltant del 2000 A.C. En Gilgamech, trobem la història de Utnapishtim, un home al qui la deessa Ea l’informa que la terra serà destruïda pel Déu Enlil en un rapte de còlera, ofegant-lo tot en un gran diluvi.

En resposta, Utnapishtim fabrica un gran vaixell de fusta i el carrega amb si mateix, la seva família i tota classe d’animals vius. Grans pluges azote la terra per seis dies, tot és inundat i ofegat excepte Utnapishtim i la seva nau. Després que les aigües "baixen", Utnapishtim envia una coloma, després una oreneta, i en darrer lloc, un corb a trobar terra aixuta.

Després del diluvi, Utnapishtim i la seva esposa son recompensats pels déus i fets déus a si mateix, i son conduïts al cel. (A Noé no li va anar tant be). De més està dir que les similituds engtre aquest i la llegenda de Noé son inconfusibles, i és molt probable que bona part del Gènesis fos redactat sota la influència de la tradició Babilònica.

M. Hasley en: (w3.monografias.com)

CINQUENA SESSIÓ, 11 de febrer 2006:

“Cada hombre es en sí mismo, distinto de los demás, y aporta una novedad inédita a la especie que explica así la variabilidad histórica. Esto es un matiz más de ese carácter relativamente absoluto del hombre. Cada persona es en este sentido única.”
(José M. Vargas)

“L’HOME en el món B”

5.1 “Creació – Evolució”

La irrupció de la ciència i el mètode empíric en l'àmbit de la reflexió teològica en els dos darrers segles, ha establert una dialèctica que sovint s'expressa amb posicionaments diametralment oposats, com és el cas de la recerca de l'origen de l'espècie humana. D'aquest afer científic – teològic (o teològic – científic) en sortiran plantejaments i conclusions, sovint, força distanciades en els interessos que, unilateralment, cadascuna de les parts procura. Creacionisme i evolució continuen, a hores d'ara, enfrontats en els seus postulats i conclusions; però és un tema inherent a l'antropologia cristiana i bíblica. És per això que ara ens toca veure aquesta qüestió. Ho farem des de la humilitat, doncs l'abast és enorme i hem de reconèixer que no tenim autoritat científica la majoria de nosaltres.

5.1.1 Teoria Creacionista

La tradició jueu – cristiana té en aquesta teoria una font clarament establerta i predeterminada: l'Antic Testament i, específicament, en els dos primers capítols del Gènesi. El primer capítol (hexaemerón = 6 dies) explica la creació de totes les coses en l'ordre que van esdevenir, i el segon explicarà l'aparició de l'home com a obra creativa de Déu sense entretenir-se en qüestions cronològiques; més aviat, l'interès està en presentar un hàbitat adequat per al home com a obra culminant de Déu.

Els trets diferencials d'aquesta teoria seran:

- ✓ La creació de l'home fou precedida per un “consell diví” (Gn. 1, 26).
- ✓ La creació de l'home es un fet “immediat” de Déu. Mentre que en les altres facetes de la creació anteriors a l'home, les aigües i la terra produiran éssers i plantes de tota mena, es a dir, serà una conseqüència “mediata”, l'aparició de la raça humana esdevé sense preàmbuls, és una acció “immediata” del Creador (Gn. 1, 27).
- ✓ La creació de l'home, (a diferència dels altres animals, “segons la seva espècie”), fou segons un model diví (Gn. 1, 27).
- ✓ Es distingeixen els dos elements que conformen la naturalesa humana segons la tradició dicòtoma hebrea: cos i ànima (Gn. 2, 7) .
- ✓ La raça humana és col·locada al capdamunt de la creació. Se li dóna domini sobre la resta d'aquesta creació, (Gn. 1, 28-30; Salm 8, 4-9).

5.1.2 Teoria Evolucionista¹²

La teoria evolucionista, malgrat què es pugui pensar el contrari, no és uniforme i presenta diferents plantejaments, àdhuc que son moltes les disciplines científiques que intervenen. Aquí només senyalarem els trets més significatius, tot indicant que dins les propostes evolucionistes, hi ha unes més radicals que d'altres.

La matèria i l'energia son els elements bàsics perquè es doni la vida, i des de l'origen més remot en què un magma líquid, procedent de l'esclat d'una matèria primigènia molt densa (Big-Bang), les diferents formes de vida s'han anat desenvolupant per diferents processos.

5.1.2.1 Evolucionisme científic

En les properes pàgines inclourem un extens article enciclopèdic vers l'evolucionisme, però d'entrada i en forma sintètica, farem un repàs del principal discurs d'aquesta teoria.

En quan "l'origen de les espècies", Charles Darwin en el seu famós llibre que es titula així, argumenta: "Els animals no han existit sempre de la mateixa forma com ara els coneixem, la vida apareix desenvolupant-se normalment.

Això ajudarà als paleontòlegs en la seva tasca de classificació dels fòssils. La vida ha patit un desenvolupament ascendent, i això es deu a una selecció natural de les espècies que poblen el planeta; es a dir, que qui tingui més força, millor capacitat d'adaptació, serà qui sobrevisqui perquè compte amb aquest mecanisme d'adaptació.

I pel què fa a l'home? Donat que l'home s'enquadra dins la categoria animal, s'ha de suposar què la teoria evolucionista s'aplica també i l'home objecte d'estudi serà el resultat de l'evolució procedent d'animals inferiors. L'home, per la seva morfologia s'assembla als primats, llavors, no seria lògic suposar que la nissaga humana ha sorgit al separar-se d'altres espècies de primats?

Abans que Darwin, entre 1825 i 1895 va postular:

- ✓ Els antropoides o simis superiors, per la constitució del seu esquelet està més a prop de l'home què dels simis inferiors.
- ✓ Els ximpanzés i goril·les tenen un parentiu molt proper a l'home.
- ✓ La composició de la sang era igual, el nombre i la forma dels cromosomes també i les malalties molt semblants, pel què s'aprecia entre aquest i l'home una gran similitud.

¹² Molta de la producció teològica clàssica en l'àmbit protestant manté una posició creacionista aferrissada i, especialment, la que en la segona meitat del darrer segle ha vingut dels Estats Units d'Amèrica. Hi ha una pàgina web amb seu a Girona que, actualment, edita molt material en aquesta línia. http://www.sedin.org/propcat/X0019_04.htm. Els detractors de les teories de l'evolució, tant si es contemplen aquestes com a "modal" o "casuística", opinen que, de fet, si que hi ha hagut una evolució però de caire descendent. Això últim te a veure amb la condició moral de l'home, i el que planteja aquesta forma d'evolució és que l'home s'ha anat degradant d'ençà que assolí la seva condició, doncs la seva moral ha anat minvant o deteriorant-se. Alguns expliquen amb això el fet de l'escurçament de la vida humana respecte a les edats assolides pels homes de la prehistòria bíblica.

- ✓ El creixement del cervell es semblant al de l'home i similar en les seves funcions.

Avui sabem però, que hi ha aquestes diferències entre l'home i els primats:

L'esquelet de l'home el permet caminat erigit sobre dos peus.

El volum del cervell humà és 4 vegades més pesat què els dels primats, malgrat la coincidència en massa i pes corporal.

La proporció més petita de la mandíbula humana i de les dents, per l'ús que hi fan els humans.

La forma de la ma. Destaca la proporció desmesurada del "dit polze" dels primats.

El desenvolupament cerebral que va fer possible el llenguatge.

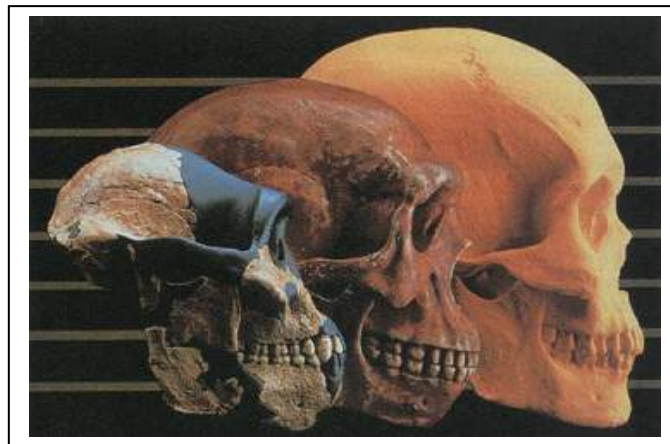
La capacitat humana per pensar com a conseqüència del desenvolupament cerebral, que va permetre a l'home desenvolupar i aplicar tecnologia.

Respecte, doncs, a la teoria de Darwin, aplicada a l'home, hem de dir almenys dues coses:

- ✓ Les semblances entre els primats i l'home han de procedir d'elements comuns a ambdós.
- ✓ Les diferències radiquen en les adquisicions què els homes van anant assolint en els diferents períodes de la seva evolució.

Aportacions de les restes fòssils humanes:

IMATGE: Canvis cranials entre l'australopitecus – l'homo erectus i l'homo sàpiens.

Australopithecus	Trobats a l'Àfrica Oriental i Occidental deprés de la II Guerra Mundial. Sotmés a les proves del carboni 14 es descobrí que tenia 3 milions d'anys.	Fabricaven materials senzills, caminaven de forma erigida, tenien dentadura moderna però amb ullals molt grans. La seva capacitat cranial era 1/3 part de l'home actual.
Homo Erectus	Pekin, 1927.	Celles molt prominents. Gairebé no tenien front i el cervell augmenta fins a 2/3 respecte a l'home actual. Fabricaven instruments de pedra i feien servir el foc.
Homo Sapiens	Les primeres restes es troben a Alemanya.	El volum del seu cervell és igual al de l'home actual. Enterraven als seus morts, fabricaven estris molt complicats de pedra i, des de fa 30.000 anys es troben fòssils iguals als de l'home d'avui en dia. Vivien en coves i tenien sensibilitat artística.

La **evolució biològica** es el proceso continuo de transformación de las especies a través de cambios producidos en sucesivas generaciones.

Generalmente se denomina **evolució** a cualquier proceso de cambio en el tiempo. En el contexto de las Ciencias de la vida, la evolución es un cambio en el perfil genético de una población de individuos, que puede llevar a la aparición de nuevas especies. Desde los años 1940, cuando emergió la nueva ciencia de la genética, la evolución ha sido definida más específicamente como un cambio en la frecuencia de "alelos"¹³ entre una generación y la siguiente.

Debido a que la palabra evolución puede ser utilizada en muchos contextos distintos, aún en los círculos biológicos, resulta útil el identificar adecuadamente algunos términos. La evolución, estrictamente hablando, es el cambio en la frecuencia de ocurrencias genéticas en un período de tiempo dentro de un grupo de genes. La teoría de la evolución es el modelo científico que describe el origen de todos los organismos vivientes a partir de un ancestro común. Charles Darwin y Alfred Russel Wallace propusieron la selección natural como mecanismo de la evolución.

¹³ Un **alelo** és una de les diferents formes d'un gen o locus. Diferents alelos d'un gen produeixen variacions en les característiques hereditàries tals como el color del cabell o el tipus de sang.

En el lenguaje coloquial, la palabra "evolución" se utiliza tanto para designar el hecho de que todas especies actuales comparten un ancestro común como para hablar de las teorías científicas sobre los mecanismos a través de los cuales se produce este fenómeno, como son la teoría de Charles Darwin sobre la selección natural y la teorías de Gregor Mendel sobre la genética.

En la síntesis moderna "evolución" significa esencialmente cambio en la frecuencia de un alelo dentro de un reservorio genético. Este cambio puede ser causado por una cantidad de mecanismos diferentes: selección natural, deriva genética o cambios en la estructura de una población (flujo genético). Esta teoría es la que recibe una aceptación general, pero ha sido enriquecida desde su formulación, en torno a 1940, por avances en otras disciplinas relacionadas, como la Genética del Desarrollo, y esfuerzos por comprender la aparición de nuevas morfologías (macro evolución) o el ritmo desigual del cambio evolutivo.

Teoría científica

La síntesis moderna, al igual que sus antecedentes el darwinismo y la genética mendeliana, es una teoría científica. La evolución biológica es un fenómeno natural real, observable y comprobable empíricamente. Son las explicaciones o modelación conceptuales de los mecanismos y procesos que intervienen, los que conforman la teoría evolutiva moderna, llamada síntesis moderna de la evolución. Como cualquier teoría científica, el componente especulativo esta sujeto a la verificación y falseo de hipótesis; pero en las ciencias biológicas actuales, la síntesis moderna es la teoría más robusta para explicar fenómenos evolutivos como la variación y la especiación.

La síntesis moderna de la evolución se basa en tres aspectos fundamentales:

1. La ascendencia común de todos los organismos de un único ancestro.
2. El origen de nuevos caracteres en un linaje evolutivo.
3. Los mecanismos por los que algunos caracteres persisten mientras que otros desaparecen.

Ascendencia común

Estromatolitos Precámbricos en la formación de Siyeh, Parque Nacional Glacial. En 2002, William Schopf de la UCLA publicaron un artículo controvertido en la revista *Nature* en donde argumentaban que formaciones como éstas son microbios de algas fosilizados que datan de hace 3.500 millones de años. De ser cierto, serían las formas de vida más antiguas de la Tierra.

Árbol filogenético de todas las formas vivientes basado en genes de ARNr. Muestra la separación entre los tres reinos celulares bacteria, archaea y eukarya descrita inicialmente por Carl Woese. Los árboles construidos con otros genes son, generalmente, similares. A pesar de todo el orden exacto de las diferentes ramas y las interrelaciones entre los tres dominios son aún cuestión de debate.

Se dice que un grupo de organismos tienen ascendencia común cuando tienen un ancestro común. En biología, la teoría del ancestro común universal propone que todos los organismos de la tierra descienden de un ancestro común o de un recurso genético común (aunque se sospecha que la vida pudo haber surgido como mucho, alrededor de unas 10 veces en el curso de la historia, esto no elimina la posibilidad de que todas las formas de vida que hoy conocemos desciendan de un ancestro común único; ya que esto depende mayormente de las capacidades replicativas diferenciales de esos primeros organismos).

La evidencia de un ancestro común puede encontrarse en las características compartidas entre todos los organismos vivientes. En la época de Darwin, sólo se podía encontrar evidencia de características compartidas por observación de similitudes en la morfología tales como el hecho de que todas las aves — aún aquellas que no vuelan — tienen alas. Actualmente, la teoría de la evolución ha encontrado evidencia que la respalda debido al estudio del ADN por parte de otra rama de la ciencia como es la genética. Por ejemplo, todos los seres vivientes utilizan ácidos nucleicos como su material genético y adicionalmente utilizan los mismos veinte aminoácidos como las piezas de construcción para las proteínas. Todos los organismos utilizan el mismo código genético (con algunas derivaciones extremadamente raras y menores) para traducir secuencias de ácidos nucleicos a proteínas. Debido a que la selección de estas características es arbitraria, su universalidad es fuerte evidencia en respaldo a la teoría del origen común para todos los seres vivientes.

Adicionalmente, la abiogénesis — generación de la vida a partir de materia inerte — nunca ha sido observada, indicando que el origen de la vida a partir de componentes no vivos es o bien extremadamente raro, o sólo ocurre bajo condiciones muy diferentes de las que tiene la Tierra en la actualidad. A pesar de todo, el experimento de Miller-Urey en 1953 sugirió que la abiogénesis era posible en las condiciones primordiales.

Dado que la abiogénesis es rara o imposible en las condiciones actuales y el proceso evolutivo es extremadamente lento, la diversidad y complejidad de la vida moderna requiere que la Tierra tenga miles de millones de años de edad. Esto es compatible con la evidencia geológica que indica que la Tierra tiene

aproximadamente 4.600 millones de años (Véase cronología de la evolución).

La información sobre el desarrollo del inicio de la vida incluye datos de las áreas de geología y ciencia planetaria. Estas ciencias proveen información sobre la historia de la Tierra y los cambios producidos en ella por la existencia de vida. Gran cantidad de información sobre las primeras etapas de la Tierra han sido destruidos debido a procesos geológicos ocurridos desde entonces.

Evidencia morfológica

Los fósiles son importantes para estimar cuándo se desarrollaron varios linajes. Como la fosilización es infrecuente, ya que usualmente requiere que se depositen partes duras (como huesos) y se produzca la muerte cerca a un sitio donde se estén depositando sedimentos, el registro fósil solo proporciona información disgregada e intermitente sobre la evolución de la vida. La evidencia fósil de esa vida está esparcida antes de la evolución de los organismos con partes corporales duras, como las conchas, los huesos y los dientes, pero existe en forma de antiguos microfósiles, y la fosilización de viejas madrigueras y algunos pocos organismos de cuerpo blando.

No obstante, se ha encontrado evidencia fósil de organismos prehistóricos a lo largo y ancho de la Tierra. La edad de los fósiles suele poder deducirse del contexto geológico en el cual se encontraron; y su edad absoluta se puede verificar con radiometría. Algunos fósiles se parecen a organismos actuales, mientras que otros son radicalmente diferentes. Los fósiles se han usado para determinar en qué momento se desarrolló un linaje, y puede usarse para demostrar la continuidad entre dos linajes diferentes a través de los "fósiles transicionales". La paleontología investiga la evolución en su mayoría a través del análisis de los fósiles.

La filogenia, el estudio de la ascendencia de las especies, ha revelado que las estructuras con similar organización interna pueden desempeñar funciones divergentes. Las extremidades de los vertebrados son un ejemplo común de esas "estructuras homólogas". Un órgano o estructura vestigial puede existir con propósitos limitados o inexistentes en un organismo, pero con un propósito claro en otro. Las muelas del juicio y el apéndice vermiforme de los humanos son ejemplos comunes (a pesar de que, en este último caso, se sabe que posee funciones relacionadas con el sistema inmune, si bien no es indispensable).

Evidencia genética

La comparación de secuencias génicas revela que los organismos filogenéticamente cercanos poseen un mayor grado de similaridad

de secuencia que los filogenéticamente distantes. Por ejemplo, se observa aproximadamente un 1,2% de divergencia (basada en sustituciones) entre secuencias de ADN humano neutras y las del pariente vivo más cercano de la especie *Homo sapiens*, es decir, el chimpancé; mientras que la cifra es de un 1.6% comparándolas con las del gorila y un 6.6% para el babuino. La comparación de secuencias está considerada una medida tan robusta que con frecuencia se utiliza para corregir errores en el árbol filogenético, en casos donde escasean otro tipo de evidencias.

Por otra parte, existe otra fuente de evidencia para la descendencia común, proveniente de lo que se han llamado relictos génicos. Los pseudogenes son regiones de ADN homólogas con respecto a un gen de un organismo relacionado, pero que han dejado de ser activas y parecen estar sujetas a un proceso continuado de degeneración.

Dado que los procesos metabólicos no dejan fósiles, la investigación en torno a la evolución de los procesos celulares básicos es realizada por medio de comparaciones entre organismos actuales. Numerosos linajes han divergido en diferentes estadios de desarrollo, de modo que se hace teóricamente posible determinar en qué momento aparecieron ciertos procesos metabólicos mediante la comparación entre rasgos de los descendientes de un ancestro común..

El origen de la vida

El origen de la vida no tiene nada que ver con la teoría de evolución. No se sabe mucho sobre las etapas más tempranas del desarrollo de la vida. Sin embargo, todos los organismos existentes comparten ciertas características, incluyendo la estructura celular y el código genético (Para los científicos que consideran a los virus como seres vivos, si bien los mismos no tienen una estructura celular, evolucionaron a partir de organismos que sí las poseían, probablemente comportándose originalmente como transposones). La mayoría de los científicos interpretan estas semejanzas como evidencia de que todos los organismos existentes comparten un ancestro común, el cual ya había desarrollado los procesos celulares más fundamentales, pero no hay acuerdo en la comunidad científica sobre la relación de los tres dominios de la vida (Archaea, Bacteria, Eukaryota) o sobre el origen de la vida. Los intentos realizados para tratar de desvelar la historia más temprana de la vida, generalmente se enfoca en el comportamiento de las macromoléculas, particularmente el ARN, y el comportamiento de sistemas complejos.

A pesar de que los orígenes de la vida nos son todavía desconocidos, otros hitos en la historia evolutiva de la vida son bien sabidos. La aparición de la fotosíntesis oxigénica (hace

alrededor de 3000 millones de años) y el posterior surgimiento de una atmósfera rica en oxígeno y no reductora, puede rastrearse a través de depósitos laminares de hierro, y bandas rojas posteriores producto de los óxidos de hierro. Este fue un pre-requisito necesario para el desarrollo de la respiración celular aeróbica, la cual se cree que emergió hace aproximadamente 2000 millones de años. En los últimos mil millones de años, organismos pluricelulares simples, tanto plantas como animales, comenzaron a aparecer en los océanos. Poco después del surgimiento de los primeros animales, la explosión Cámbrica (un período breve de diversificación animal sin paralelo y remarcable, documentado en los fósiles encontrados en los sedimentos en Burgess Shale vio la creación de la mayoría de los bauplans, o plan tipo, de los animales modernos. Hace alrededor de 500 millones de años, las plantas y hongos colonizaron la tierra, y fueron seguidos rápidamente por los artrópodos y otros animales, llevando al desarrollo de los ecosistemas terrestres con los que estamos familiarizados.

El surgimiento de nuevos caracteres. Mecanismos de la herencia

En la época de Darwin, los científicos no estaban de acuerdo sobre cómo se heredan las características. Actualmente, el origen de la mayoría de las características hereditarias puede ser trazado hasta entidades persistentes llamadas genes, codificados en moléculas lineales llamadas ADN. El ADN varía entre los miembros de una misma especie y también sufre cambios o mutaciones.

También existen formas de variación hereditaria que no están basadas en el ADN. El proceso que produce estas variaciones deja intacta la información genética y es con frecuencia reversible. Este proceso es llamado herencia epigenética y puede incluir fenómenos como la metilación del ADN, la herencia estructural. Se sigue investigando si estos mecanismos permiten la producción de variaciones específicas beneficiosas en respuesta a señales ambientales. De ser éste el caso, algunas instancias de la evolución podrían ocurrir fuera del cuadro típicamente darwiniano, lo que evitaría cualquier conexión entre las señales ambientales y la producción de variaciones hereditarias.

Mutación

Darwin no conocía la fuente de las variaciones en los organismos individuales, pero observó que parecían ocurrir aleatoriamente. En trabajos posteriores se atribuyó la mayor parte de estas variaciones a la mutación. La mutación es un cambio permanente y transmisible en material genético (usualmente el ADN o el ARN) de una célula, que puede ser producida por *errores de copia* en el material genético durante la división celular y por la exposición a radiación, químicos o virus, o puede ocurrir deliberadamente bajo el control celular durante procesos como la meiosis o la

hipermutación. En los organismos multicelulares, las mutaciones pueden dividirse en *mutaciones germinales*, que se transmiten a la descendencia y las *mutaciones somáticas*, que (cuando son accidentales) generalmente conducen a malformaciones o muerte de células y pueden producir cáncer.

¿Por que son importantes las mutaciones? Las mutaciones introducen nuevas variaciones genéticas, sin las cuales la no habría evolución. Las mutaciones neutrales no afecta las oportunidades de supervivencia de los organismos y su ambiente natural y pueden acumularse a través del tiempo, lo que puede producir lo que es conocido como equilibrio puntuado, que es una interpretación moderna de la teoría clásica de la evolución.

La mayoría de los biólogos creen que la adaptación ocurre por la acumulación de muchas pequeñas mutaciones sin efectos notables. Sin embargo, la macromutación es un proceso alternativo para la adaptación en donde ocurre una única mutación de gran envergadura.

Sobrevivencia diferenciada de características

Al mismo tiempo que la mutación puede crear nuevos alelos, otros factores influyen la frecuencia de los alelos existentes. Estos factores hacen que algunas características se hagan frecuentes mientras que otras disminuyen o se pierden completamente. Existen tres procesos conocidos que influyen en la persistencia de una característica, o más precisamente, en la frecuencia de un alelo:

- Deriva genética
- Flujo genético
- Selección natural

Selección natural

La selección natural se basa en la sobrevivencia diferenciada y tasas de reproducción como resultado del ambiente. La mortalidad diferenciada es la tasa de sobrevivencia de individuos hasta la edad de reproducción. Cuando sobreviven, todavía son seleccionados por la fertilidad diferenciada — es decir, su contribución genética total a la nueva generación.

La selección natural puede dividirse en dos categorías:

- La **selección ecológica** ocurre cuando los organismos que sobreviven y se reproducen aumentan la frecuencia de sus genes en el patrimonio genético común sobre aquellos que no sobreviven.
- La **selección sexual** ocurre cuando los organismos más atractivos para el sexo opuesto debido a sus características se reproducen con

más y aumentan la frecuencia de estas características en el patrimonio genético común.

La selección natural trabaja con mutaciones en diferentes formas:

- La **selección purificadora** (o de fondo) elimina las mutaciones perniciosas de una población.
- La **selección positiva** aumenta la frecuencia de mutaciones benéficas.
- La **selección de balanceo** mantiene las variaciones dentro de una población a través de mecanismos tales como:
 - La **sobredominancia** o ventaja heterocigote, donde el heterocigote está mejor adaptado que cualquiera de las formas homocigote (cuyo ejemplo más famoso es la drepanocitosis o anemia de células falciformes que en los humanos confiere resistencia a la malaria)
- La **selección dependiente de la frecuencia**, donde las variantes raras tienen mayor tasa de adaptación.

El papel central de la selección natural en la teoría de la evolución ha dado origen a una fuerte conexión entre ese campo y el estudio de la ecología.

Las mutaciones que no se ven afectadas por la selección natural son llamadas mutaciones neutrales. Su frecuencia en la población está dictada completamente por la deriva genética y el flujo genético. Se entiende que la secuencia de ADN de un organismo, en ausencia de selección, sufre una acumulación estable de mutaciones neutrales. El efecto probable de mutación es la propuesta de que un gen que no está bajo selección será destruido por las mutaciones acumuladas. Este es un aspecto de la llamada degradación genómica.

- La **selección de organismos** por sus características deseables, cuando es provocada por el hombre, por ejemplo para la agricultura es llamada selección artificial.
- La **evolución Baldwiniana** se refiere a la forma en que los seres humanos, capaces de aprender, pueden cambiar su ambiente o el ambiente de otras especies produciendo como resultado nuevas fuerzas de selección.

Deriva genética

La deriva genética describe los cambios en la frecuencia de los alelos que no tiene por origen las presiones de la selección, sino más bien se deben a eventos no relacionados con la herencia. Esto

es de especial importancia en poblaciones reducidas, donde las posibilidades de fluctuación de una generación a la siguiente son grandes. Estas fluctuaciones en la frecuencia de los alelos entre generaciones sucesivas puede producir la desaparición de algunos alelos de una población. Dos poblaciones separadas que parten de la misma frecuencia de alelos pueden derivar por fluctuación aleatoria en dos poblaciones divergentes con diferente conjunto de alelos (por ejemplo, alelos presentes en una población y que desaparecieron en la otra). Algunos eventos raros y poco frecuentes como una explosión volcánica, el impacto de un meteorito, etc. pueden contribuir a la deriva genética alterando la frecuencia de alelos fuera de las presiones selectivas *normales*.

Muchos aspectos de la deriva genética dependen del tamaño de la población (generalmente abreviada como N). En las poblaciones reducidas, la deriva genética puede producir grandes cambios en la frecuencia de alelos de una generación a la siguiente, mientras que en las grandes poblaciones, los cambios en la frecuencia de los alelos son generalmente muy pequeños. La importancia relativa de la selección natural y la deriva genética en la determinación de la suerte de las nuevas mutaciones también depende del tamaño de la población y de la presión por la selección: Cuando $N \times s$ (tamaño de la población multiplicado por la presión por la selección) es pequeña, predomina la deriva genética. Así, la selección natural es *más eficiente* en grandes poblaciones o dicho de otra forma, la deriva genética es más poderosa en las poblaciones reducidas. Finalmente, el tiempo que le toma a un alelo fijarse en una población por deriva genética (es decir, el tiempo que toma el que todos los individuos de la población tengan ese alelo) depende del tamaño de la población: mientras más pequeña la población, menos tiempo toma la fijación del alelo.

Flujo genético

El flujo genético es el único mecanismo por medio del cual las poblaciones se vuelven genéticamente homogéneas al mismo tiempo que forman un patrimonio genético común grande. Las migraciones de una población hacia áreas ocupadas por una segunda población pueden producir flujo genético. El flujo genético opera cuando no hay obstáculos culturales ni geográficos.

Microevolución y macroevolución

Microevolución es un término usado para referirse a cambios de las frecuencias génicas en pequeña escala, en una población durante el transcurso de varias generaciones. Estos cambios pueden deberse a un cierto número de procesos: mutación, flujo génico, deriva genética, así como también por selección natural. La genética de poblaciones es la rama de la biología que provee la estructura

matemática para el estudio de los procesos de la microevolución. (P.ej. Las razas de colores en la población Mundial).

Los cambios a gran escala, ocurridos en largos períodos de tiempo son comúnmente denominados Macroevolución (por ejemplo, los anfibios que evolucionaron a partir de un grupo de peces óseos). Éste término se refiere a los cambios que resultan en organismos substancialmente diferentes, y usualmente utilizado para los eventos que resultan en especiación, la evolución de una nueva especie. Los biólogos no acostumbran hacer una separación absoluta entre macroevolución y microevolución por varias razones, incluyendo el hecho de que no existe una definición universal sobre qué constituye un cambio 'macroevolutivo'. Fenómenos de mutación en ciertas especies (las mutaciones, no necesariamente son mutaciones puntuales, sino que nos podemos estar refiriendo a deleciones, inserciones y otras mutaciones cromosómicas), resultando en especies totalmente nuevas, ha sido observado tanto en condiciones de laboratorio como en la naturaleza.

La relación entre la microevolución y la macroevolución puede resumirse de la siguiente manera: la macroevolución es el resultado a largo plazo de sucesivas microevoluciones que, a lo largo del tiempo, resultan en dos poblaciones de organismos tan diferentes, que se puede decir que tuvo lugar un proceso de especiación. Desde un punto de vista biológico, no hay una verdadera diferencia entre macro y microevolución. Los dos términos fueron creados por los creacionistas para diferencias entre la evolución visible y comprobable en forma experimental, y la macroevolución extrapolada y no comprobable en forma experimental.

Especiación y extinción

La especiación es la aparición de una o más especies a partir de una pre-existente. Existen varios mecanismos por los cuales esto puede ocurrir. La especiación alopátrica comienza cuando una subpoblación de una especie queda aislada geográficamente, por ejemplo por fragmentación del hábitat o migración. La especiación simpátrica ocurre cuando una especie nueva emerge en la misma región geográfica. La especiación peripátrica, propuesta por Ernst Mayr, es un tipo de especiación que existe entre los extremos de la especiación alopátrica y simpátrica. La especiación peripátrica es un soporte fundamental de la teoría del Equilibrio puntuado.

La extinción es la desaparición de las especies (por ejemplo, de su acervo génico). El momento de la extinción es considerado generalmente como la muerte del último individuo perteneciente a una especie. La extinción no es un proceso inusual medido en tiempo geológico - las especies son creadas por la especiación y desaparecen a través de la extinción.

Biología evolutiva

La Biología evolutiva es un subcampo de la biología que se ocupa del origen y evolución de las especies, así como de sus cambios en el tiempo. La biología evolucionista es una especie de meta campo debido a que incluye científicos de muchas disciplinas tradicionales con orientación a la taxonomía. Por ejemplo, generalmente incluye científicos especializados en organismos particulares tales como la ornitología y la utiliza como medio para responder a preguntas generales sobre la evolución.

La biología evolutiva es una disciplina académica independiente que surgió en los años 1930-40 como resultado de la síntesis evolutiva moderna. Sin embargo, es en los años 1970-80 que un importante número de universidades crearon departamentos de biología evolutiva.

Historia del pensamiento evolutivo

La idea de una evolución biológica ha existido desde épocas remotas, notablemente entre los Helénicos como Epicurus, pero la teoría moderna no se estableció hasta llegados los siglos 18 y 19, con la contribución de científicos como Jean-Baptiste Lamarck y Charles Darwin. A pesar de que la transmutación de las especies era aceptada por una considerable parte de la comunidad científica antes de 1859, fue la publicación por parte de Darwin de *El Origen de las Especies* lo que trajo a la luz el primer mecanismo coherente por el cual el cambio evolutivo podía persistir: su teoría de la selección natural. Una carta de Alfred Russel Wallace, en la cual revelaba su propio descubrimiento de la selección natural, impulsó a Darwin a publicar su trabajo en evolución. Por lo tanto, a veces se comparte el crédito con Wallace por la teoría de la evolución (a veces llamada Teoría de Darwin-Wallace).

A pesar de que la teoría de Darwin pudo sacudir profundamente la opinión científica con respecto al desarrollo de la vida (e incluso resultando en una pequeña revolución social), no pudo explicar la fuente de variación existente entre las especies, y la propuesta de Darwin de la existencia de un mecanismo hereditario (pangenesis) no satisfizo a la mayoría de los biólogos. No fue recién hasta fines del siglo XIX y comienzos del XX, que estos mecanismos pudieron establecerse.

Cuando se "redescubrió" alrededor del 1900 el trabajo de Gregor Mendel sobre la naturaleza de la herencia que databa de fines del siglo XIX, se estableció una discusión entre los Mendelianos (Charles Benedict Davenport) y los biométricos Walter Frank Raphael Weldon y Karl Pearson), quienes insistían en que la mayoría de los caminos importantes para la evolución debían mostrar una variación continua que no era explicable a través del

análisis mendeliano. Finalmente, los dos modelos fueron conciliados y fusionados, principalmente a través del trabajo del biólogo y estadístico R.A. Fisher. Este enfoque combinado, que empleaba un modelo estadístico riguroso a las teorías de Mendel de la herencia vía genes, se dio a conocer en los años 1930 y 1940 y se conoce como la teoría sintética de la evolución.

En los años de la década de 1940, siguiendo el experimento de Griffith, Avery, McCleod y McCarty lograron identificar de forma definitiva al ácido desoxirribonucleico (ADN) como el "principio transformante) responsable de la transmisión de la información genética. En 1953, Francis Crick y James Watson publicaron su famoso trabajo sobre la estructura del ADN, basado en la investigación de Rosalind Franklin y Maurice Wilkins. Estos desarrollos iniciaron la era de la biología molecular y transformaron el entendimiento de la evolución en un proceso molecular: la mutación de segmentos de ADN.

A mediados de la década de 1970, Motoo Kimura formuló la teoría neutralista de la evolución molecular, estableciendo de manera firme la importancia de la deriva génica como el mayor mecanismo de la evolución. Hasta la fecha continúan los debates en esta área de investigación. Uno de los debates más importantes es sobre la teoría del equilibrio puntuado, una teoría propuesta por Niles Eldredge y Stephen Jay Gould para explicar la falta de formas transicionales entre los phyla.

Impacto de la teoría de la evolución

A medida que se ha ido desarrollando la comprensión de los fenómenos evolutivos, posturas y creencias bien arraigadas se han visto revisadas, vulneradas o por lo menos cuestionadas. La aparición de la teoría evolutiva marca un hito, no solo en su campo de pertinencia al explicar los procesos que originan la diversidad del mundo vivo; sino también más allá del ámbito de las ciencias biológicas. Naturalmente, este concepto biológico choca con las explicaciones tradicionalmente creacionistas y fijistas de algunas posturas religiosas y místicas; y bien que aspectos como el de la descendencia de un ancestro común, aún suscita reacciones en algunas personas; el impacto más importante de la teoría evolucionista se da a nivel de la historia del pensamiento moderno y la relación de este con la sociedad. Este profundo impacto es en definitiva debido a la naturaleza no teleológica de los mecanismos evolutivos: es decir que la evolución no sigue un fin u objetivo. Las estructuras y especies no "aparecen" por necesidad (ni por designio divino) sino que a partir de la variedad de formas existentes solo las mejor adaptadas son conservadas en el tiempo. Este mecanismo "ciego", independiente de un plan, de una voluntad divina o de una fuerza sobrenatural ha sido explorado en consecuencia en otras áreas del saber. La adopción de la perspectiva evolutiva para

abordar problemas en otros campos se ha mostrado enriquecedora y muy vigente; sin embargo en el proceso también se han dado abusos (p.e. el atribuir un valor biológico a diferencias culturales y cognitivas) o deformaciones de la misma (como justificativo de posturas eugenéticas).

Evolución y sistemas éticos

La teoría de la evolución por acción de la selección natural también ha sido adoptada como fundamento para varios sistemas éticos y sociales, como el Darwinismo social, el cual mantiene que *la supervivencia del más apto* explica y justifica las diferencias de bienestar y éxito entre las sociedades, las personas y la eugenesia, que claman que la civilización humana estaba revirtiendo la selección natural permitiendo que los *menos aptos* sobrevivieran y se *procrearan en exceso* con respecto a los *mas aptos*. Después de que las atrocidades del Holocausto fueran vinculadas con la eugenesia, dejó de ser vista de manera favorable por la opinión pública y científica (a pesar de que tampoco había sido aceptada universalmente en el pasado).

La noción de que los humanos comparten ancestros comunes con otros animales, también afectó la manera en la que algunas personas ven la relación entre los humanos y otras especies. Muchos de los defensores de los derechos humanos mantienen que si los animales y humanos son de la misma naturaleza, entonces los derechos no pueden ser distintos para los humanos. Esta teoría también ha sido incorporada en otros campos del conocimiento, creando híbridos tales como la psicología evolutiva y la sociobiología

Evolución y religión

Antes de que los estudios serios de la geología como ciencia comenzaran, a principios del siglo XIX, las religiones occidentales de manera casi unánime descontaban o condenaban cualquier propuesta que implicara que la vida es el resultado de un proceso evolutivo, así como casi cualquier otro científico. Sin embargo, a medida que la evidencia geológica se empezó a acumular alrededor del mundo, un grupo de científicos comenzaron a cuestionar si una interpretación literal de la creación relatada en la Biblia Judeo-Cristiana podía reconciliarse con sus descubrimientos (y sus implicaciones). Algunos geólogos religiosos, como Dean William Auckland en Inglaterra, Edward Hitchcock en Norteamérica y Hugo Millar en Escocia siguieron justificando la evidencia en términos de un Diluvio universal, pero luego que Charles Darwin publicara su *Origen de las Especies* en 1859, la opinión científica comenzó a alejarse rápidamente de la interpretación literal de la Biblia. Este debate temprano acerca de la validez literal de la Biblia no se llevó a cabo tras puertas cerradas, y desestabilizó la opinión

educativa en ambos continentes. Eventualmente, instigó una *contra-reforma* que tomó la forma de un renacer religioso en ambos continentes entre 1857 y 1860.

Algunos grupos, principalmente en los Estados Unidos, interpretan en las Escrituras que un ser supremo creó directamente a los humanos y a otros animales como especies separadas. Este punto de vista es comúnmente llamado creacionismo, y sigue siendo defendido por algunos grupos religiosos, particularmente entre los protestantes norteamericanos. Esto ha llevado a un duro conflicto entre la creación y evolución en la educación pública, a pesar de que parece ser un fenómeno local (aunque cabe destacar que, por ejemplo, aún en el año 2005; en Italia hubo un intento de suspensión de la enseñanza de la teoría de la evolución).

En respuesta a la aceptación científica de la teoría de la evolución, muchos religiosos han unificado los puntos de vista científico y religioso, ya sea de manera formal o informal. Algunos religiosos han adoptado un enfoque desde la evolución teísta, en donde Dios provee una chispa divina que inicia el proceso de la evolución, y (o) donde Dios ha guiado el curso de la evolución.

Por ejemplo, la Iglesia Católica Romana, a partir de 1950 con la encíclica *Humani Generis* del Papa Pio XII, tomó una posición neutral con respecto a la evolución. *"La Iglesia no prohíbe que... las discusiones e investigaciones, de parte de hombres de experiencia de ambos campos, tengan lugar con respecto a la doctrina de la evolución, siempre que busque el origen del cuerpo humano como viniendo de materia viva pre-existente"*. Dirigiéndose a la Academia Pontífice de Ciencia, el 22 de Octubre de 1996, el Papa Juan Pablo II actualizó la posición de la Iglesia, reconociendo que la Evolución es "algo más que una hipótesis".

En los países o regiones en los cuales de la mayoría de la población mantiene fuertes creencias religiosas, el creacionismo posee un atractivo mucho mayor que en los países donde la mayoría de la gente posee creencias seculares. Desde los años 1920 hasta el presente en los Estados Unidos, han ocurrido varios ataques religiosos a la enseñanza de la teoría evolutiva, particularmente por parte de los evangelistas. Algunos creacionistas, como el Dr. Kent Hovind, creen que la evolución es la base para el Nazismo, Comunismo, Marxismo, la alabanza a la Madre Tierra, racismo y que "los dinosaurios estaban en el Jardín del Edén. Siempre han convivido con el hombre, se encontraban en el Arca de Noe y que algunos pueden estar vivos hoy en día en algunas partes del mundo"¹⁴

¹⁴ Enciclopèdia Lliure Wikipedia a Internet. La bibliografía impresa, però, és molt extensa i es pot trobar fàcilment, ja sigui mitjançant publicacions tècniques, assajos, monografies o llibres de text.

5.1.2.2 Teoria Teista

En resposta a l'acceptació científica de la teoria de l'evolució, la teologia ha fet un intent d'unificar els dos punts de vista, el científic i el religiós, ja sigui de manera formal o informal. Es aquí on entra aquesta variant de l'evolucionisme, "el teista", on no es desmarca a Déu que, com a ésser superior, és qui intervé iniciant el procés de l'evolució, i/o ha estat el qui ha guiat el curs de l'evolució.

Aquesta teoria, rebutjada tant pels evolucionistes com els creacionistes radicals es negada, alhora, per la **teoria Deista** de l'evolució, que defensa una religió natural al marge de qualsevol Déu i que, per descomptat, no intervé en cap procés de creació.

5.2 “Oberts vers l’origen. Cal una dogmàtica”?

Les posicions més fonamentalistes de les diferents teories, s'allunyen i s'exclouen mútuament. Es fa difícil una relació de mútua dependència que faciliti la interacció i la recerca comuna, percebent a l'altra sempre com un adversari amb el que no es pot reconciliar.

Per això, tenint en compte les implicacions teològiques de l'evolució, cal cercar una solució, des de la reflexió, en un intent de complimentar la ciència i la fe.

Possibles línies de solució:

- La Bíblia no té una intencionalitat científica ni vol entrar en competència amb la ciència. La Bíblia té una intencionalitat religiosa “RELIGARE”, és a dir, tornar a unir l'home amb Déu.
- El malentès de sempre ha estat voler fer servir la Bíblia com una font d'informació científica, i en base a la Bíblia, s'ha volgut fer ciència. La Bíblia és el fruit de la concepció determinada de la religiositat d'un poble.
- Per a un professional i estudiós és imprescindible que sàpiga diferenciar algunes coses:
 - La vestimenta de la cultura i el missatge de la Bíblia (mite) s'ha de descobrir mitjançant dues ciències que li són pròpies, la hermenèutica i l'exegesi bíbliques.
 - Les formes històriques i les afirmacions de la fe.
 - Des de la fe, les teories evolutives són preses sempre amb molta reserva, i cal llimar les contradiccions entre ciència i fe.

Les qüestions vers aquestes temes continuen obertes, doncs el mètode de la creació és encara desconegut!

SISENA SESSIÓ, 11 DE MARÇ 2006:

“El hombre es, como animal de realidades, inteligencia sentiente y voluntad tendente.” (José M. Vegas)

“L’HOME en el món C”

6.1 “L’HOME imatge”¹⁵

Al Gènesis (1, 26-27) l’home és creat a imatge de Déu. La paraula clau és “**çélem**” (imatge) que significa “allò que és igual a l’original”, que s’hi assembla al màxim possible, i que sovint pot suplantar l’original amb finalitats màgiques o idolàtriques (1 Sam 6,5; Num 33,52; 2 Re 11,18). Es tracta d’una imatge de Déu que els homes es van transmeten els uns als altres (Gn 5, 1b i 3). Hi ha concordança amb d’altres tradicions religioses i culturals de les antigues civilitzacions, on les deïtats creaven determinats homes a la seva imatge. A l’Egipte, per exemple, els faraons eren considerats la “imatge viva de Déu a la Terra”. Però en la tradició bíblica hi ha una diferència substancial, doncs la imatge divina no és prerrogativa d’un sol ésser o individu (o tal vegada a uns pocs herois) **sinó a tota la humanitat**.

A l’Antic Testament aquesta imatge tampoc es redueix només al pla espiritual, segons les interpretacions reduccionistes, sinó a tota l’essència constitutiva de l’ésser humà: “cos i esperit.” L’home és semblança de Déu per què és un ésser moral, per què està dotat de “personalitat”, perquè pot emetre judicis, i d’altres característiques que li son pròpies com a “imago dei”. No s’hi observa cap dualisme entre cos i ànima en les redaccions de l’AT: **l’home és semblant a Déu en la seva totalitat**. El Salm 8 compara l’home amb els “elohim” (αγγελοις) i es tracta d’una comparació que inclou també aspectes somàtics. Alguns erudits opinen que a Gn 1,26, amb la utilització del “nosaltres” Déu amaga la seva imatge darrera els àngels, de manera que la semblança dels homes amb Déu no es referiria directament a Jahwé sinó als éssers espirituals que conviuen amb ell.

Està descartada la utilització del “plural majestàtic” en aquesta locució divina. Aquesta és una fórmula que es fa servir en alguns textos que adopten el llenguatge de cancelleria en els anuncis solemnes.¹⁶ (Tinguem en compte que la concepció trinitària és posterior a la redacció dels textos genesisacs).

També es descarta l’ús d’un plural deliberatiu com en el passatge d’Isaïes 6,8 “Qui anirà per nosaltres?”

Es preferible interpretar aquest plural com un artifici literari que vol expressar de forma emfàtica i eloqüent el designi i l’anunci de Déu respecte a l’home que ha creat.

El passatge del Gènesis no argumenta en què consisteix aquesta “semblança” de l’home amb Déu, sinó amb el “perquè” d’aquesta semblança, l’interessa més el propòsit . Parla de la missió de l’home a la Terra. Aquesta missió consisteix en dominar la Terra i tot el

¹⁵ Aquest tema ja el varem introduir quan parlàrem de l’antropologia cristiana a la segona sessió i què aquí esquematitzarem. Son molts els articles i capítols de llibres que parlen d’aquesta qüestió doctrinal. Especialment recomano el llibre de Severino Croato “El hombre en el mundo 1” ressenyat a la bibliografia.

¹⁶ Per exemple la carta del rei persa Artaxerxes al governador de Samaria (Esdres 4, 18).

que hi ha en ella; especialment el regne animal. És per a això que s'ha donat a la raça humana el privilegi de ser semblant a Déu. Ha d'exercir domini sobre la naturalesa, per delegació divina. Déu ha posat l'home a la terra com a símbol de la seva sobirania i de la seva majestat, a semblança dels grans senyors de la Terra que aixequen estàtues amb la seva imatge com a símbol del seu domini.

S'ha de convenir, en canvi, que aquesta és una tasca impossible per a l'home, que no pot experimentar una altra cosa que la seva incompetència per a dur-la a terme; fins i tot quan aquesta missió es concreta en demandes concretes (Ex 3,11; Jer 1,6). La resposta a aquestes pors passa sempre per **“jo seré amb tu”** (Ex 3, 12; Jos 1,5; Jer 1,8). Quan l'home es pregunta què, o qui soc jo, Déu li respon sempre igual: **“jo seré amb tu”**. L'home en la seva plenitud, la imatge de Déu a la Terra, es troba allà on Déu hi és present.

La resposta a la pregunta ha de ser sempre una obertura cap a la història, cap a una perspectiva sempre nova. L'home ha de realitzar l'exercici d'oblidar-se d'ell mateix i de les seves imatges, de les seves mancances i marxar confiadament cap l'esdevenidor, assumint els riscos de les inseguretats pròpies, i confiant en les seguretats que li ofereix Déu, el seu creador; doncs es tracta d'un Déu que està disposat a “ser un amb ell” i a anar davant de l'home proveint-lo de recursos per a superant totes les dificultats.

6.2 “L'home projectat”

A l'home, la seva condició d'ésser creat a imatge de Déu i la pròpia constitucionalitat que li ha estat conferida i que veurem més endavant, ens ha de fer pensar que no li ha vingut com a producte de la casualitat. La seva aparició sobre la terra, malgrat les teories vers el seu origen, ens mostra que ha estat “pro-jectat”, es a dir, prèviament pensat i dissenyat pel seu Creador perquè esdevingué exactament el que és i com és.

Els relats sacerdotal de Gn. 1 i Jahvista de Gn.2 ens mostren, essents fidels cadascú al seu propòsit, que Déu va projectar l'home, que el va pensar prèviament i, conseqüentment, el va crear.

La creació prèvia de l'hàbitat necessari i la provisió nutricional anticipada, denoten la intencionalitat divina de crear, al seu moment, l'home que havia projectat.

Notem una dada curiosa, i és que la nutrició planejada per a l'home és sempre nutrició a través d'aliments vegetals. (Gn. 1, 29; 2, 9 i 16). Cal interpretar en aquest textos la intencionalitat dels seus redactors, coneixedors de la Llei i les tradicions, que ja en el relat noètic prohibia menjar amb continguts en sang portadora de la vida (Gn. 9, 4).

6.3 “La naturalesa i constitució de l'home”

La divisió que, segons la mentalitat grega es fa de l'home en dos o tres parts “dicótoma” o “tricótoma”: [nous] - [psyché] - [soma] = [ment, ànima i cos] no es coneix a l'Antic Testament. Els següents conceptes designen -amb límits poc precisos entre si-, no parts sinó aspectes de l'home, el que equival a dir que el designen com un tot:

- ✓ **Carn:** (hebreu “*basar*”, freqüentment l'home en la seva caducitat. (Salm 78,39)).

- ✓ **Esperit:** (hebreu “*ruah*” grec “*pneuma*”, l’home com a vivent (Salm 146,4), com a persona (Ez. 11,19); també l’home en relació amb Déu.)
- ✓ **Ànima:** (hebreu “*nephes*”, l’home com una vida lligada al cos (1Sa. 19,11b), com a individu (Dt. 24, 7a; Ez. 13, 18ss). L’ànima no és preexistent ni immortal, doncs ella és l’home complert (Gn. 2,7)).
- ✓ **Cor:** (hebreu “*leb / lebab*”, l’home interior, l’home autèntic, en contraposició amb la seva aparença exterior (Job 12,3; 1Sa. 16, 7b). És a través de la traducció dels LXX que el pensament grec penetra en aquests conceptes que s’imposarà en el judaisme tardà i romandrà com a rerafons en el Nou Testament).

Una de les branques del judaisme tardà es desenvoluparà cap el dualisme cos-ànima (4 Mac 2,21ss), en el judaisme hel·lenístic com una concepció hostil vers el cos (4 Esdres 7, 88-100); segons Josefo, la salvació és l’alliberament dels cos per par de l’ànima,¹⁷ la semblança de l’home amb Déu es limita al “*nous*” (la intel·ligència, la raó).

Aquesta concepció dualista de l’home es troba en el món hel·lenístic, sobre tot en la gnosis, i a ella s’ajusta també àmplies seccions del NT (p. Ej. Joan). De la Stoa prové el pensament del parentesc diví, que pren Fets 17, 28ss.

En el NT, com a l’AT, la qüestió vers l’home és essencialment la qüestió sobre el seu pecat i el seu alliberament i s’allunya de les definicions abstractes.

Els sinòptics presenten a l’home com a creatura que li deu obediència i servei a Déu sense cap dret a recompensa (Llc. 17, 7ss).

Pau tractarà en profunditat els conceptes “d’home vell” sense el Crist, que no s’ha convertit i “home nou” a través de la conversió, la crucifixió amb el Crist i la resurrecció a una nova vida a través del baptisme. L’home nou no està en sí mateix, sinó que està en el Crist (2na Co. 5,17).

A la correspondència Paulina es troben conceptes antropològics molt importants:

- ✓ **Sôma:** “*cos*” com a persona, sense devaluació de l’aspecte corporal (Flp. 1,20; 1Co. 15, 44; Fil. 3,21; 1Co. 15, 35ss; 6, 19).
- ✓ **Sárx:** “*carn*” (en ocasions sinònim de “*soma*”) com el home finit (2Co. 4,10ss). A més a més, aquest mot serveix per a designar la pecaminositat (Ro. 8, 1ss; 1Co. 15, 50), però no a un nivell natural, ans en un context històric (Adam) i de culpabilitat.
- ✓ **Psyché:** “*Ànima*”, l’home com a ésser vivent, com a persona (2Co. 12, 15; 1Co. 15, 44: en l’expressió [*sôma psychikón*], cos físic o natural, contraposada a [*sôma pneumatikón*], cos espiritual en la que *psychikón* és devaluat contra *pneumatikón*).
- ✓ **Pneûma:** “*esperit*”, en un dels seus sentits que s’assembla a *sôma* i *psyché* s’apropa força al concepte modern de “consciència de sí mateix” (Ro. 8,16).
- ✓ Del pensament grec es troba en Pau, abans que res: “*noûs*” – raó, l’home com a ésser que raona (Ro. 7, 23) i [*syneídesis*] – consciència (Ro. 2, 15).

L’home és una realitat unitària,
L’Home és un ésser relacional,
L’Home és una persona

¹⁷ De fet, aquest és el predicament de la filosofia platònica i d’altres.

SETENA SESSIÓ, 08 d'ABRIL 2006:

“El Jesús histórico fué un hombre tan radicalmente hombre, que por fuerza tenía que ser Dios.” (Leonardo Boff).

7.1 “L’home Responsable, Una Contradicció?”

7.1.1 La Llibertat

La Bíblia presenta a l’home en el seu origen com un **ésser lliure**. El pecat ocorre a conseqüència d’una **elecció feta en llibertat**. La llibertat és una de les característiques distintives de l’home, en contrast amb la resta d’éssers vivents.

Aquí hem d’abordar un parell de problemes:

Primer: Si l’home era totalment lliure, ¿què pinta la temptació en el relat de la creació?

Segon: ¿Com es pot mantenir, al mateix temps, la **total llibertat humana** i la **total sobirania de Déu**?

La Temptació: no hi ha sols una força seductora vers el mal, existeix la força oposada que ordena a l’home no trencar la seva dependència de Déu. Aquí radica l’essència de la llibertat. L’home no ve a un món neutre on ha de viure per la seva pròpia inèrcia. El món que li ha estat donat és un món on **ha de realitzar-se en llibertat**.

La Sobirania de Déu: la sobirania de Déu no queda limitada per la llibertat de l’home, sinó que Déu mateix, en la **Seva sobirania s’ auto limita** en favor de la llibertat de l’home¹⁸.

En el nostre intent de comprendre a l’home en la seva dimensió **teoantropocòsmica** ens adonem que el pecat ha vingut a ser part constitucional de l’ésser humà i que afecta, conseqüentment, a la naturalesa en general. Aquest és un element que l’**antropologia no bíblica** (física, cultural, filosòfica i científica) ha desestimat amb massa lleugeresa, a vegades ho ha ignorat totalment, per la qual cosa **no pot tenir una visió integral** de l’home.

Però hem d’insistir en que el pecat, com a integrant de la constitució humana, no és propi de l’home original, sinó de l’home caigut. Aquest fet bíblic ha d’estar clar per a poder donar una resposta vàlida a les preguntes antropològiques: ¿Qui sóc jo?, ¿D’on vinc?, ¿Per a què estic aquí?, ¿A on vaig?. Es a dir, les preguntes antropològiques per l’essència, l’origen, la existència i el futur de l’home. La manca de respostes vàlides a aquests interrogants és el que fa que l’home modern visqui en un tremend **vertigen existencial**.

¹⁸ Des d’aquestes perspectives es podrien explicar problemes bíblics com l’ “enduriment” del cor de l’home (Ex. 4:21; 8:15), el paper que juga Déu i l’home en els seus actes lliures (2Sam. 24:1ss.; 1Crón. 21:1ss.; Rom. 1:24,26,28) i el “penediment” de Déu.

7.1.2 La crisi del Pecat.

El pecat en el seu origen és un acte de fe mal dirigida, de la mateixa forma que la salvació és un acte de fe ben dirigida. De fet, una de les moltes paraules que es fan servir per a pecat és “apistía” que significa incredulitat. Una altra paraula que procedeix de la mateixa arrel és “apeiteia” que significa desobediència.

Tornant a la nostra teoria “teoantropocòsmica” de l’home en relació amb el Gènesis, ens adonem que el pecat té el seu origen en el mal ús que l’home fa de la seva llibertat en les seves relacions amb Déu. De fet, el pecat no consisteix, en el seu origen bíblic, en les relacions dolentes de l’home amb els altres homes, ans en la seva relació dolenta amb Déu. Per això podem afirmar que matar, robar, oprimir, adulterar, etc., no és el pecat pròpiament dit, sinó conseqüències del pecat que és “apeiteia”, e.d., desobediència (no obediència) a Déu.

Precisament perquè l’home és en la seva naturalesa “teoantropocòsmic” (en la seva dimensió divina = “imatge de Déu”; humana = “*nefes-ruaj*” i socionatural = “adam”-terra-home-animal), quan trenca la seva relació amb Déu, automàticament es deterioren les seves relacions amb tota la resta. D’aquí l’abast còsmic del pecat (en la Bíblia es parla de “nova creació” –davant la vella creació adàmica- i en teologia de “pecat original”, “tendència al pecat”, etc.).

L’Home, per a ser complet, ha de mantenir-se en la seva constitucionalitat: **Ell-Jo-Tu-Societat-Cosmos**. Quan alguna d’aquestes relacions estan trencades es malmeten tota la resta. (“el qui diu que estima Déu i no estima al seu germà...”; “si duus la teva ofrena i te recordes que el teu germà té quelcom contra tu...”, etc.).

Qualsevol antropologia que no tingui això en compte, no és una opció vàlida per a restituir a l’home al seu veritable lloc, i sempre serà una antropologia alienant.

El pecat comença amb un intent de dominar, però acaba en tot el contrari. Eva dirigeix a Adam primer, i després serà sotmesa per ell (Gen. 3,6c;16c); l’home intenta ser sobirà absolut de tot (2,16-17) -la qual cosa està reservada a Déu-, i acaba essent esclau de tot (3,17-24); els constructors de la torre de Babel que desitgen romandre plegats per a fer-se poderosos, són dispersats (11,1-9).

Pecat i Societat: La teologia, fins molt recentment, no s’ha ocupat del **pecat social**. El seu èmfasi ha estat sempre el pecat individual. Degut a això s’ha predicat a l’individu, s’ha cridat al penediment a l’individu, i moltes vegades s’ha justificat el pecat social per aquest mateix model de teologia. L’ideòleg marxista E. Bloch es refereix a això com “el mite més pesat del pecat... El mite per excel·lència heterònom del pecat original”.

El concepte bíblic del pecat no és pas aquest, sinó que aquest afecta a l’home en totes les seves dimensions i relacions. Si és cert que el pecat té el seu origen en l’individu, no és menys cert que afecta a la societat. El pecat individual afecta als demés i a sí mateix, ja que crea una nova situació davant la que hi ha que **reaccionar en llibertat**. Aquesta reacció té a veure, necessàriament, amb la ruptura de relacions **home-dona** (jo-tu), **home-terra** (jo-cosmos), **amb sí mateix** (home-nuesa, dona-part), **Ell-jo** (Déu-jo).

La gran pregunta sociològica es troba també en el Gènesis: “¿Sóc jo, guardià del meu germà?” (4,9). L’antropologia moderna i la teologia estan obligades a donar resposta a dita pregunta, assentant així unes bases sòlides per a l’acció cristiana i la praxis pastoral, en el nostre context social actual. La teologia de l’Alliberament –amb totes les seves limitacions- és l’**intent** més seriós i compromès que, fins avui, s’ha fet per afrontar el problema. A la pregunta de Déu: “¿On està Abel el teu germà”, no

podem seguir contestant amb evasives o excuses, més o menys justificades, si no és al preu d'escoltar les paraules: “la sang del teu germà clama a mi des de la terra”.

El futur: Una de les preguntes antropològiques hem dit que és ¿a on vaig?. No és tan sols la pregunta per l'origen, és necessari donar resposta al futur de l'home. Quan Nietzsche afirmà “Déu ha mort” assentà les bases per a “la mort de l'home”. L'antropologia estructuralista que consisteix, no tant en saber qui és l'home, sinó en arribar a ell per a dominar-lo, està basada en aquest concepte de l'home. Levis-Straus, màxim representant d'aquesta antropologia, diu que “l'home està morint-se”.

L'home és avui com un astronauta perdut a l'espai sense un cordó que l'uneixi a la seva nau. ¿Quin és el seu futur? No té un punt de recolzament, ni un punt de referència, **¿és el preu de la seva “total llibertat”!**

Però, si com hem vist, Déu surt a l'encontre de l'home en la seva experiència límit, Déu ha de sortir avui a l'encontre de l'home modern perquè, sens dubte, l'home modern està arribant a una “experiència - límit” malgrat la ciència i la tecnologia, malgrat que comença a dominar l'espai, torna a ocórrer aquella primera paradoxa: el que l'home va voler dominar totalment el va destruir a ell, va tallar el cordó espiritual que el lligava a Déu i des de llavors segueix sense trobar-se a si mateix, ni al seu món, ni al seu futur.

Mentre l'home no reconegui i accepti el seu origen i dependència de Déu (el seu *theos*), mentre no reconegui la seva naturalesa vinculada a la terra en el sentit més ampli (adam-anthropos) i, d'altra banda, la seva solidaritat amb tota la creació (cosmos), no podrà trobar aquell punt de recolzament suficient perquè desaparegui aquell “vertigen” existencial al que fem referència una mica més amunt.

Avui seria fàcil acceptar, per les ciències que s'ocupen de l'home, els conceptes de llibertat, responsabilitat i solidaritat com a constituents de l'esser humà, en canvi, es neguen a acceptar la espiritualitat i la impotència de l'home. La teologia és la cridada a continuar insistint en això, sense deixar d'ocupar-se dels altres aspectes.

7.1.3 La Responsabilitat

La paraula responsabilitat ve de la mateixa arrel que “responsable” i “respondre”, i podríem traduir-la o parafrasejar-la com “tenir resposta a quelcom que la exigeix”.

En el context de l'antropologia bíblica, la responsabilitat és la resposta que l'home ha de donar a l'acte de la seva lliure decisió d'independitzar-se de Déu. Expressat en termes més teològics, la resposta al pecat de desobediència a Déu.

La pregunta de Déu és existencial: ¿On estàs **tu**?. D'aquí endavant l'home no tindrà mai respostes convincents i molt menys que aportin solucions al seu problema. En la seva llibertat ha perdut, o al menys ha deteriorat, la seva pròpia constitució en quan a la seva espiritualitat, el seu **imago dei**, el seu **theos**; y es quedarà sol amb el seu “*ánthropos*” y el seu “cosmos”. És la relació de l'home i el món sense comunió amb el seu Creador.

Com a conseqüència a tot això li ve la seva càrrega més pesada: la de la **seva pròpia responsabilitat**, la mort: “el dia que d'ell mengis, moriràs”. Aquí tenim ja l'origen de tota desgracia i sobre qui recau la responsabilitat. ¿Què hi ha pitjor que la mort?. **La mort és l'experiència-límit** de l'esser humà. La mort eterna (condemnaió, manca de comunió amb Déu, etc.) és l'experiència límit de l'home en la seva relació amb Déu. I, en canvi, l'home no pot donar resposta a Déu, es troba impotent davant d'això, tant sols pot acceptar **la seva responsabilitat** sorgida de **la seva llibertat**.

La mort i els seus sinònims serveixen per a descriure el pitjor que li pot passar a l'home, a la societat, a la cultura, al Univers. I cada home individual, i cada poble humà al llarg de la història te que enfrontar-se de nou amb el **problema** de la seva llibertat, el seu pecat i la seva responsabilitat que l'inclou a ell i a la resta de la creació.

Una nova relació. L'home no resisteix al pes de la seva responsabilitat perquè és “la seva experiència - límit”, ha de morir. Aquí intervé el caràcter amorós de Déu expressat ja en el Proto-evangeli. La **hesed** (misericòrdia) de Déu que serà desenvolupada en la teologia dels profetes, especialment en Osees, surt a l'encontre de l'home ja aquí. La promesa de Gen. 3,15 reapareixerà sempre en les diferents expressions de l'Aliança o Pacte entre Déu i els homes. Aquesta promesa (la llavor de la dona) te a veure amb l'**home teoantropocòsmic ideal**, representat unes vegades per un individu, altres per una comunitat escollida i altres per tota la multitud del poble d'Israel o de las nacions¹⁹.

Responsabilitat i Solidaritat. Si l'home és solidari en la seva llibertat i pecat, també ha de ser-ho en la seva responsabilitat, en el seu deute. Que l'home sigui responsable, en certes ocasions, del pecat dels altres; que per el seu pecat puguin ser responsables i veure's afectats d'altres també, hagin de pagar d'altres; ens estranya i no ens sembla just. En canvi, és un fet social que la Bíblia es limita a reconèixer perquè forma part de la constitució essencial de l'home como a ésser social.

Exemples Socials. Malalties hereditàries o genètiques, guerres que promouen uns pocs però que tenen conseqüències que afecten a molts; decisions d'Estat que prenen uns pocs i afecten a tot un país; la malaltia o mort d'una persona que fa patir als seus propers, etc.

Exemples Bíblics. “El pecat entrà en el món per un home i per el pecat la mort...”(Rom. 7,7), “Jo sóc un Déu gelós que visito la maldat dels pares sobre els fills fins a la tercera i quarta generació” (Ex. 20,5), l'història de Acán que implica a tota la seva família (Jos. 7,1ss), i, sobre tot, el problema que planteja el llibre de Job: ¿Per què pateixen els justos?. La responsabilitat es tant individual com col·lectiva, malgrat que hi hagin diferents matisos segons els casos. El propi “Fet Redemptor” de Jesucrist tindrà un abast còsmic, universal, malgrat que parteix d'una persona individual.

Ara be, ¿quin paper pot jugar la llibertat en l'actual comprensió de l'antropologia?. Avui s'accepta que una de les parts essencials de l'home és la llibertat. Ortega y Gasset: “l'home és fatalment lliure perquè no te més remei, vulgui o no, que escollir el seu destí en la amplitud i el marge que ofereix la seva fatal circumstància”. Jean Paul Sartre: “L'home està condemnat a ser lliure; la seva llibertat és la llibertat d'elegir però no la llibertat de no elegir”.

Allò que l'home jutja específicament humà és la capacitat d'autodeterminar-se davant a possibilitats alternatives. Per aconseguir-lo lluiten avui totes les ciències socials: per aconseguir un home lliure.

Tornem altra vegada al Gènesis i veiem en què consisteix el que podríem anomenar “llibertat en dependència” i “llibertat autònoma”, e.d., estat de l'home lliure abans i després de la caiguda. L'home era **cridat a ser** dependent de Déu **voluntàriament** (en llibertat), però l'home tallà el seu “cordó umbilical” que li lligava a Déu i **es va fer** independent, “lliure” de Déu, sabent les seves conseqüències. En

¹⁹ Vegi's conceptes bíblics-teològics com “Messies”, “Fill de l'Home”, “Sants de l'Altíssim”, “Cos de Crist”, “El Remanent”, etc.

aquesta possibilitat radica la “imago dei”. No hi ha altres ésser amb aquesta capacitat en el món.

Llibertat i Solidaritat. En la Bíblia l’home no es contempla com un ésser aïllat. L’home sol és un ésser incomplet. La seva pluralitat és part de la seva constitucionalitat. D’aquí les seves funcions de “companyonia”, “reproducció” i “dominació” o senyoriu. Per això estan molt ben escollits els termes per descriure’l com “Adam” i “Eva”²⁰.

Quan Ortega i Gasset parla de què l’home és fatalment lliure i que ha de decidir dins de la seva fatal circumstància, es refereix a què l’home està afectat amb la llibertat dels altres i que els afecta a l’hora amb la seva. Tal vegada aquí vindria be citar el que la Bíblia ensenya en el sentit de que l’home, al separar-se de Déu, creient-se esdevenir lliure, perd la seva veritable llibertat i la fa perdre als demés: aparentment Eva te la seva llibertat i la perd restant sotmesa a l’home després de la caiguda. Aquí es pot veure l’origen (gènesis) de l’opressió de l’home per l’home que arribarà a l’extrem del seu desenvolupament en la mort d’Abel per part del seu germà Caïn.

L’estímul d’afora a actuar d’una manera determinada, ¿és constitucional del **esser** humà? En aquesta solidaritat entra el concepte de “teoantropocsmologia”. Tot acte important humà²¹ és un acte “còsmic”, afecta no solament a qui ho fa, ans a tot el creat: als demés homes i inclús a la natura. És més, afecta a Déu mateix i, consegüentment, s’afecta a sí mateix **en la seva pròpia essència**.

Per a cloure, fem-ho amb el plantejament d’una altra pregunta. Les circumstàncies externes (socials) i internes (psíquiques o genètiques) ¿no li treuen a l’home la seva llibertat? Les estadístiques ens mostren que –tret de casos extrems- les reaccions que sorgeixen dels estímuls (interns o externs) no son sempre previsible. Això emfatitza la llibertat de l’home, inclòs en mig de llurs circumstàncies. I, precisament, perquè la llibertat de l’home es manté, es manté també la seva responsabilitat.

²⁰ S’ha de recordar que aquests noms propis (Adam i Eva) eren en el seu origen termes genèrics descriptius: adam=ésser huma i eva=vivent.

²¹ Naturalment estem parlant dins el context d’aquest conceptes bàsics com ara la llibertat, el pecat, la responsabilitat... i no cada cosa insignificant que un individu pugui realitzar. No obstant, moltes de les coses “insignificants” que l’home fa també afecta als demés i al cosmos: costums (poden afectar a les relacions interpersonals, al medi ambient, etc.).

VUITENA SESSIÓ, 13 de maig 2006:

“Jesús nos dice: Yo Soy lo verdaderamente nuevo. Aquel que confía en mí, participa en el sentido del todo, a pesar de la decadencia y la muerte, aunque el Sol se enfríe, la Tierra vague por el espacio y el Universo se desintegre en radicaciones” (Arnold Benz).

8.1 “El Fill de l’Home”. “Epifania, el veritable HOME.”

L’antropologia esdevé una ciència a partir del renaixement i la il·lustració, i és en aquest punt on podem començar a parlar de la era **antropocèntrica**. Sorgeix d’una teologia oblidada a la que vol desterrar.

Uns dels mites centrals de l’home modern és el mite de “¡Déu ha mort! Nosaltres l’hem matat.” (Nietzsche).

Ara l’home ja no és imatge de Déu, són els deus les imatges de l’home.
La consciència de Déu no és altre cosa que l’autoconsciència de l’home.
Ha deixat de ser un home gran (imatge de Déu) per esdevenir un petit déu.
Antropoteisme: (divinització de l’home).

L’antropologia clàssica des de la perspectiva bíblica, ens presenta a l’home des del relat genesiàc com un ésser totalment “**depravat**”, com a resultat de la seva lliure i responsable elecció de viure alienat de Déu, prescindint d’Ell per voluntat pròpia des de l’Edèn.

L’esquema clàssic d’aquesta antropologia és un del que jo he volgut fugir intencionadament, per possibilitar la reflexió personal més enllà de la doctrina “evangelicalista” tradicional.²²

Aquest esquema clàssic, però, passarà per la redempció i la restauració de l’home des d’un lloc concret, la creu; on pren sentit ple l’expressió Fill de l’Home, com a epifania (manifestació) de l’home veritable.

Fill de l’Home és una expressió de Daniel 7 qui presenta la història del món sota la imatge de quatre besties sorgides del “caos - mar”, seguida de l’aparició de la figura messiànica del “Fill de l’Home” (que no sorgeix del caos sinó de Déu) en les seves interpretacions personal i comunitària.

La comunitat post-pasqual identificarà a Jesús amb aquest “Fill de l’Home”, (cif. Isaïes 53, 3-5). al contrari del què farà l’idealime què no el troba ni ètic ni estètic.

8.2 “Jesús, l’única resposta”

Al NT la pregunta sobre qui és l’home té una sola resposta. Jesús de Natzarè. Aquesta identificació de Déu amb l’home arriba a tal grau de perfecció que Pilat, sense saber-ho,

²² No es tracta aquí d’una qüestió de rebuig doctrinal, ans al contrari. Més aviat, el què proposo és l’aprofundiment seriós i personal de cada estudiant en aquesta matèria, tenint en compte les eines modernes que fan aportacions valuoses a l’antropologia, també a la bíblica o cristiana.

profetitzava dient “Aquí teniu l’home” Joan 19, 5. En Jesús de Natzarè l’home és assumit amb totes les seves mancances, amb totes les seves misèries, amb totes les seves malalties. Jesús es va envoltar d’homes febles, fins i tot d’un que el va traïr. Es va envoltar d’homes conscients de la seva indignitat (Lluc 5,8). Però al final de la vida de Jesús aquestes persones van rebre la mateixa resposta que els antics “jo seré amb vosaltres” (Mt 28, 20 vs. Jos. 1,9; Ag. 1,13 i paral·lels). Una resposta que s’estén fins a la fi del món, i que inclou a tota la humanitat.

Jesús no es va identificar amb els savis i poderosos, ni amb els sans i bonics. No va predicar un humanisme sobre un nou home bo i just. Es va envoltar d’homes imperfectes i amb problemes: el regne de Déu és dels qui ploren, dels qui pateixen. Jesús es va identificar tant amb l’home que es va fer un més entre els desheretats de la Terra, fins al punt de ser expulsat del seu propi poble, morint en una creu, el símbol màxim de la maledicció (una mort reservada als esclaus i als insurrectes). Fins al punt de ser rebutjat per Déu i d’assumir sobre la seva persona totes les mancances, tots els pecats de tots els homes.

En Jesús “el crucificat”, l’home s’identifica totalment a ell mateix. L’himne kenòtic de la carta als Filipencs²³ ens el presenta com el Déu fet esclau i trobat en tot com a esclau.

En Jesús crucificat, però també l’home s’identifica amb la realitat de l’amor, de l’amor de Déu que s’ha fet home entre els homes, i en l’amor que estableix una nova classe de comunitat entre els homes. Que fa desaparèixer per sempre qualsevol diferència de classe, de sexe, de nacionalitat, de religió, de cultura.²⁴

En Jesús crucificat totes aquestes coses no tenen cap importància, perden tot el seu significat. L’home queda simplement davant les seves misèries i el seu abandonament. Ja no hi ha possibilitat de diferenciar un home d’un altre home. En Jesús crucificat l’home es coneix del tot, tal com veritablement és. Deixar de ser un petit Déu per convertir-se en un home de debò (Luter).

La creu és per tant, la clau de volta de l’antropologia cristiana. És el que fa que el cristianisme no sigui una religió, ni una ideologia, ni una filosofia, ni una superstició.

L’home es coneix a sí mateix a través d’aquest “fill de l’Home” i esdevé un home de veritat. Tota la resta d’antropologies són suplementàries, supèrflues. Posen de manifest la seva insuficiència, com la llei de Moisès posa de manifest la seva insuficiència per salvar.

²³ Fil. 2, 5-11

²⁴ Gàl. 3, 28

NOVENA SESSIÓ, 10 de juny 2006:

“La tierra es un maravilloso y pequeño planeta; en ella la vida es algo cercano al milagro, tiene el valor de algo raro en un universo casi lleno de materia. La vida tiene un valor. Es PRECIOSA y todos debemos de adoptar una actitud ante la vida y la muerte.” (José Seco).

9.1 “Antropologia en un món canviant”

En el món actual l’home viu cada vegada menys en contacte amb la naturalesa, i cada vegada més en contacte amb les seves pròpies creacions (tecnològiques, socials, polítiques). L’home ha aturat l’evolució biològica, o si més no l’està fent anar en una direcció diferent a la que portava fins ara.²⁵

La nostra tecnologia ens allibera de la tirania de la naturalesa (la majoria de nosaltres no seriem aquí si fóssim al segle XIX, hauríem mort per alguna malaltia en aquella època incurable), però al mateix temps ens hem tornar insegurs i plens de por. Pensem que tot es pot prevenir i evitar, però ens espanten les conseqüències de les nostres pròpies obres (energia nuclear, contaminació, transgènics, clonació...). La vida humana s’ha fet cada vegada més inter-dependent de les vides dels altres homes²⁶, però no per això aquestes relacions s’han fet més humanes.

Vivim en un món cada vegada més petit, els problemes i patiments dels altres éssers humans, per lluny que siguin són els nostres patiments. Però la capacitat de respondre a aquestes necessitats no ha augmentat en la mateixa mesura. Apareix un sentiment creixent d’impotència i de culpabilitat.

El món actual s’ha construït sobre una fe cega en el progrés i en el desenvolupament econòmic. El creixement, l’augment del consum, són vistos com a bons per naturalesa; però cada vegada es veu menys clar cap on ens porta aquest camí.

Tot el que es pot fer, cal fer-ho? O cal parar-se a reflexionar que és humanament desitjable fer?

L’enemic pren múltiples rostres: societat burgesa, societat capitalista, tecnocràcia, globalització, massificació, individualisme, relativització, pensament feble, postmodernitat... Les solucions també prenen nombrosos rostres: romanticisme (retorn a la naturalesa), modernitat, moviments underground (hippies, caps rapats, Llatins Kids, les comunes, els ocupes...), moviments revolucionaris (quan el món s’enfonsi del tot sortirà una nova humanitat, un renaixement).

Algunes revolucions (experiments), amb l’home com a centre.

En els darrers segles han estat molts els intents, amb més bona o mala fe, amb millor o pitjor èxit, que han intentat recol·locar l’home i la seva condició davant ell mateix, davant els altres i davant Déu. A tall d’exemple n’esmentarem només algunes:

- La revolució burgesa.
- La revolució marxista.

²⁵ Cada dia està més acceptada la idea que estem vivint en la 6a extinció. Una extinció que va començar fa uns 10.000 anys i que és d’origen totalment antròpic.

²⁶ Aristòtil ja deia que l’home és un animal polític (que viu a la polis: ciutat, que necessita els altres homes, que és un ciutadà). Cada vegada som més polítics, però la polis no s’ha tornat per això més humana.

- La revolució de dretes (feixismes).
- El liberalisme econòmic.
- L'Estat del benestar.
- L'ecologisme.

El Projecte ÈTIC, doncs, és la realització de l'home com a persona.

9.2 “Problemes morals”

- El Valor de la Vida Humana. (José Seco)
- *Principals amenaces a la vida pròpia*: Avortament, Suïcidi, Vaga de Fam; Activitats de risc; Eutanàsia.
- *Principals amenaces per a la vida aliena*: Pena de Mort; Tortura; Legítima Defensa; Violència Domèstica, Bèl·lica i Terrorisme; Píndola Post-coit.

Agraïments: A en Raimon Reginaldo, per la inclusió dels textos de la seva monografia sobre Antropologia al Curs de Formació de la Primera Església Evangèlica Baptista de Sabadell de l'any 2005. A en Dídac Martínez per facilitar-me els seus apunts personals, presos al Seminari Baptista de la UEBE, curs 1984-1985.

BIBLIOGRAFIA.

LLIBRES:

- Adolphe Gesché. **El Hombre**. Ediciones Sígueme, Salamanca, España, 2002.
- Andrés Torres Queiruga. **Recuperar la Creación**. Ed. Sal Terrae, Cantabria, España. 2ª Edición, 1998.
- Arnold Benz. **El Futuro del Universo. ¿Casualidad, caos, Dios?** Ed. Herder. Barcelona España, 2003.
- Carlos Díaz. **Horizontes del Hombre**. Editorial CCS, Madrid, España, 1990.
- Enrique Rojas. **El Hombre Light, “Una vida sin valores”**. Ed. Temas de Hoy, Madrid, España, 1998.
- Floreal Ureta. **Elementos de Teología Cristiana**. Ed. CBP, El Paso, Texas, EE.UU., 1988.
- Francisco Lacueva. **El Hombre, Su Grandeza y Su Miseria**. Curso de Formación Teológica, Tomo III. Ed. Clie, Terrassa, España, 1976.
- Frank Stag. **Teología del Nuevo Testamento**. Ed. CBP., El Paso, Texas, EE.UU., 3ª Edición, 1987.
- G.H. Lacy. **Introducción a la Teología Sistemática**. Editorial CBP., El Paso, Texas, EE.UU. 5ª Edición, 1986.
- Hans- Joaquin Kraus. **Teologia de los Salmos**. Ediciones Sígueme, Salamanca, España, 1985., pp. 192-201.
- J.L. González Faus. **Proyecto Humano, Visión Cristiana del Hombre**. Ed. Sal Terrae, Santander, España, 1987.
- José Maria Vegas. **Introducción al Concepto de Persona**. Ed. Instituto Enmanuel Mounier. Cuadernos de fFormación nº, 7. Madrid, España, 1990.
- José Seco. **El Sentido de la Vida**. Ed. Instituto Enmanuel Mounier. Cuadernos de Formación nº, 7. Madrid, España, 1990.
- Juan Calvino. **Institución de la Religión Cristiana**. Volumen I. Fundación Editorial de Literatura Reformada, Rijswijk, Paises Bajos, 1968.
- Jürgen Moltmann. **El Hombre, antropología cristiana en los conflictos del presente**. Ediciones Sígueme, Salamanca, España, 4ª Edición, 1986.
- _____. **Cristo Para Nosotros Hoy**. Ed. Trota, Madrid, España, 1997.

Lothar Coenen, Erich Beyreuther y Hans Bietenhard. **Diccionario Teológico del Nuevo Testamento**. Vol. II. Ed. Sígueme, Salamanca, España, 1980.

L. Berkhof. **Teología Sistemática**. Ed. T.E.L.L., Grands Rapids, Michigan, 2ª Ed. Española revisada, 1972.

Martin Buber. **Tú y Yo**. Ed. Nueva Visión, Tucumán, BB.AA., Argentina, 1992

Moisés Chávez. **La Ishah**. Ed. Caribe, Miami, Florida, EE.UU. 1976

Paul Tillich. **Teología Sistemática I**. Ediciones Sígueme, Salamanca, España, 1982.

Severino Croato. **El Hombre en el Mundo**. “Creación y designio”. Estudio de Génesis 1,1 – 2,3”. Editorial La Aurora, Buenos Aires, Argentina, 1974.

Walther Zimmerli. **Manual de Teología del Antiguo Testamento**. Ed. Cristiandad, Madrid, España, 1980.

W.T. Conner. **Doctrina Cristiana**. Ed. CBP., El Paso, Texas, EE.UU. s/f

Xavier Zubiri. **Dios y el hombre**. Alianza Editorial, Madrid, España, 1989.

BIBLIES:

Varies.